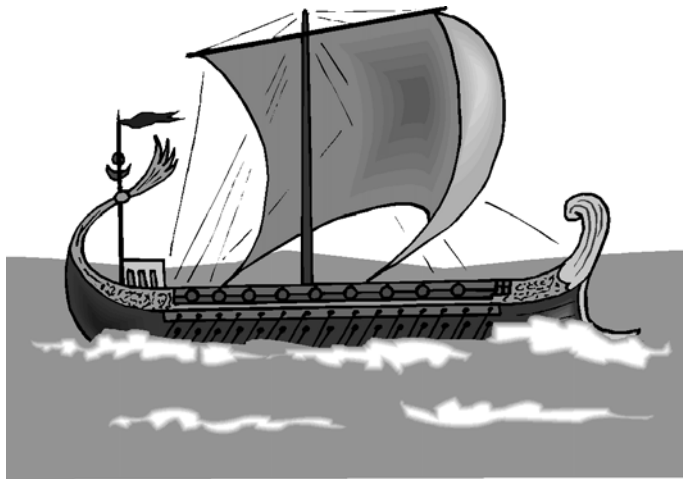

v.u. Joeri Facq, Naastveldstraat 140, 9160 Lokeren
Afgiffekantoor: 9160 Lokeren 1
Erkenningsnummer: P309883
ISSN 1780-0447

PRORA

Driemaandelijks ledentijdschrift van de
Vereniging van Leerkrachten Oude Talen

JAARGANG 14 - NUMMER 4
Oktober, november, december 2009

COLOFON

Prora is het driemaandelijks ledentijdschrift van de Vereniging van Leerkrachten Oude Talen (V.L.O.T. vzw), de enige pluralistische en netoverschrijdende vereniging voor leerkrachten Latijn en Grieks in Vlaanderen, die zich sinds 1996 inzet voor het onderwijs in de klassieke talen. Het is haar doel de belangstelling voor de klassieke talen en cultuur te bevorderen, de kwaliteit van het onderwijs in de oude talen te verbeteren, de leerkrachten klassieke talen concrete ondersteuning te bieden, de belangen van de classici te behartigen en een open leerkrachten- en sympathisantenforum te scheppen.

Maatschappelijke zetel

Vereniging van Leerkrachten Oude Talen
Naastveldstraat 140, 9160 Lokeren
info@vlot-vzw.be; tel. 09 348 54 55

Website: www.vlot-vzw.be

Raad van bestuur

Lieve Van Gerwen, voorzitter
Malooshof 8, 2610 Wilrijk
lieve.vangerwen@vlot-vzw.be

Esther Scharpé, ondervoorzitter
Koningin Astridlaan 27, 9100 Sint-Niklaas
esther.scharpe@vlot-vzw.be

Lincy Van Twembeke, ondervoorzitter
Tempelhof 52, 9000 Gent
lincy.vantwembeke@vlot-vzw.be

Kathleen Schepens, secretaris
Patersveld 10, 9880 Aalter
kathleen.schepens@vlot-vzw.be

Dirk Panhuis, penningmeester
Bruineveld 11, 3010 Kessel-Lo
dirk.panhuis@vlot-vzw.be

Joeri Facq, hoofdredacteur *Prora*
Naastveldstraat 140, 9160 Lokeren
joeri.facq@vlot-vzw.be

Robert Vermeersch, bestuurder
Lijsterlaan 12, 8500 Kortrijk
robert.vermeersch@vlot-vzw.be

Ledenadministratie

Naastveldstraat 140, 9160 Lokeren
leden@vlot-vzw.be; tel. 09 348 54 55

Lidmaatschap

Lidgeld: € 15,- per kalenderjaar.
Studententarief: € 5,- per kalenderjaar.
Steunende leden: min. € 25,- per kalenderjaar.

Een jaarabonnement op *Prora* (4 nummers) is inbegrepen in het lidgeld.

Het lidmaatschap wordt automatisch met een jaar verlengd indien het niet wordt opgezegd voor 31 december van het lopende jaar.

Postrekening: 000-1707308-11.
IBAN: BE30 0001 7073 0811.
BIC: BPOTBEB1.

PRORA

Jaargang 14 - Nummer 4
Oktober, november, december 2009

Hoofdredactie, eindredactie en lay-out

Joeri Facq

Redactie

Naastveldstraat 140, 9160 Lokeren
prora@vlot-vzw.be; tel. 09 348 54 55

Om het milieu te sparen wordt *Prora* gedrukt op gerecycleerd papier.

© Vereniging van Leerkrachten Oude Talen 2009

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag veelevoudig worden zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Beste collega's

Latijn kom je werkelijk op de meest onverwachte plaatsen tegen. Zo zag ik onlang in de sportbijlage van mijn krant een foto van een op de grasmat getorpedeerde voetballer. Op zijn opgeheven rechterarm stond netjes te lezen: *Exitus acta probat*. Deze sportman is blijkbaar een aanhanger van Machiavelli en hij is, gezien de vele zware incidenten tijdens de laatste voetbalwedstrijden, zeker niet de enige. Enig speurwerk op het internet vertelde mij dat diezelfde voetballer de trotse bezitter is van nog twee andere Latijnse spreuken: *Sola victoria satiat* en *Voluntas vincendi maior timore perdendi*. Een andere voetballer loopt dan weer rond met de helaas foutief gespelde uitspraak van Caesar: *Vini, vidi, vici*. Hij had zijn tekst ook beter laten nakijken door een student, leerkracht of waarom niet professor Latijn!

Goed nieuws uit de boekenwereld voor alle fans van Robert Harris: het tweede deel van de trilogie rond Cicero, *Lustrum* getiteld, is nu verkrijgbaar in een Nederlandse vertaling. Misschien een goed idee als geschenkje onder de kerstboom?

Ten slotte wil ik graag jullie aandacht vestigen op onze volgende studiedag in februari. Zoals reeds vermeld in het vorige nummer van *Prora* willen we de banden met de Vereniging Classici Nederland verder aanhalen. Daarom zijn we zeer blij dat we twee Nederlandse collega's bereid hebben gevonden om hun ervaringen met actualisering in de lessen toe te lichten. Meer concrete informatie over deze nascholing vindt u verder in dit tijdschrift. Ook eigen toepassingen – we denken hierbij eventueel ook aan kleinere voorbeelden zoals een liedjestekst, een krantenartikel enz. – zijn van harte welkom en kunnen uitgewisseld worden met collega's, hetzij op de studiedag, hetzij via een publicatie in *Prora*. We hopen jullie talrijk te zien verschijnen op deze nascholing en wensen jullie ondertussen nog vele boeiende lesmomenten toe.

Lieve Van Gerwen
Voorzitter

Oproep tot betaling van het lidgeld

2009 loopt stilaan ten einde, wat betekent dat ook uw lidmaatschap van de V.L.O.T. aan hernieuwing toe is. Het lidgeld van onze vereniging is sinds jaar en dag onveranderd gebleven: het bedraagt nog steeds 15 euro per kalenderjaar en omvat tevens een jaarabonnement op ons tijdschrift *Prora*.

We zouden u dan ook vriendelijk willen vragen uw lidgeld voor 2010 over te schrijven op postrekening 000-1707308-11 op naam van V.L.O.T. vzw met vermelding van 'Lidgeld 2010'. U kunt daarvoor gebruikmaken van het bijgevoegde overschrijvingsformulier. U zou onze ledenadministratie veel tijdrovend werk besparen indien u uw lidgeld zou betalen tegen ten laatste eind februari 2010.

De V.L.O.T. is de enige vereniging in Vlaanderen die zich inzet voor het onderwijs in de klassieke talen en die leerkrachten Latijn en Grieks concrete ondersteuning wil bieden. We twijfelen er dan ook niet aan dat u overtuigd bent van het belang van een vereniging als de V.L.O.T. en dat u, al was het alleen uit solidariteit met uw collega-classici, lid wilt blijven van onze vereniging.

Alvast onze hartelijke dank voor uw blijvende steun!

Nascholing 'De oudheid vandaag'

De thema's die de Grieken en de Romeinen bezighielden, zijn universeel. Daarom behoort actualisering van Griekse en Latijnse teksten en de onderwerpen die erin worden behandeld tot de eindtermen (en dus de leerplannen) van de klassieke talen. Maar hoe pak je dat aan in de klas? Met onze nascholing *De oudheid vandaag*. Actualisering van antieke thema's willen we op die vraag een antwoord geven.

Onze sprekers zijn Chrisbert van Mourik (vakdidacticus klassieke talen en klassieke culturele vorming aan de Rijksuniversiteit Groningen) en Rosanne Bekker (medewerker klassieke talen en klassieke culturele vorming bij de SLO, het Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling). Zij zullen aandacht besteden aan de vraag hoe je als leerkracht tot een bruikbare aanpak van actualisering komt en daarnaast een aantal kant-en-klare voorbeelden aanreiken.

Deze nascholing vindt plaats op woensdag 10 februari 2010 in Antwerpen. Omwille van de beschikbare infrastructuur van het DSKO is het aantal inschrijvingen beperkt tot 150.

Het programma ziet eruit als volgt:

- 14.00 uur: onthaal met koffie/thee
- 14.30 uur: verwelkoming (Lieve Van Gerwen, voorzitter V.L.O.T.)
- 14.40 uur: theoretisch gedeelte (Chrisbert van Mourik en Rosanne Bekker)
- 15.20 uur: pauze met koffie/thee en gebak
- 15.50 uur: concrete voorbeelden (Chrisbert van Mourik en Rosanne Bekker)
- 16.50 uur: slotwoord (Lieve Van Gerwen)
- 17.00 uur: einde

PRAKTISCHE INFORMATIE

Datum/uur: woensdag 10 februari 2010 van 14.30 tot 17.00 uur

Locatie: DSKO, Noorderlaan 108, 2030 Antwerpen
(wegbeschrijving op www.vlot-vzw.be/nascholing)

Deelnameprijs:

- € 15 voor leden van de V.L.O.T.
- € 20 voor niet-leden van de V.L.O.T.
- € 5 voor studenten (met studentenkaart)

(ter plaatse te betalen – syllabus, nascholingsattest en drank/gebak inbegrepen)

Inschrijvingen: www.vlot-vzw.be/nascholing

Algemene vergadering

De Vereniging van Leerkrachten Oude Talen organiseert in maart 2010 haar jaarlijkse algemene ledenvergadering. Naast de traditionele agendapunten als het inhoudelijk en financieel jaarverslag en de goedkeuring van de financiën en de begroting willen we ook tijd vrijmaken om te luisteren naar onze leden, die we hierbij van harte uitnodigen. We hopen op uw talrijke aanwezigheid.

Het programma ziet eruit als volgt:

- 10.00 uur: onthaal met een drankje
- 10.30 uur: algemene vergadering:
 - inhoudelijk jaarverslag 2009
 - financieel jaarverslag 2009
 - goedkeuring financieel jaarverslag en kwijting aan de bestuurders
 - goedkeuring begroting 2010
 - gedachtewisseling over het beleid van de vereniging
- 11.30 uur: aperitief aangeboden door de V.L.O.T.
- 12.00 uur: gezamenlijke maaltijd (facultatief – op eigen kosten – te reserveren)

PRAKTISCHE INFORMATIE

Datum/uur: zaterdag 13 maart 2010 van 10.30 tot 12.00 uur

Locatie: Hotel New Flandres, Stationsplein 5, 9100 Sint-Niklaas
(wegbeschrijving op www.vlot-vzw.be/vergadering)

Deelnameprijs: volledig gratis (met uitzondering van de facultatieve maaltijd)
(exclusief voor de leden van de V.L.O.T.)

Inschrijvingen: www.vlot-vzw.be/vergadering

➔ Het (onlangs volledig vernieuwde) Gallo-Romeins Museum in Tongeren organiseert in samenwerking met het Nederlands Klassiek Verbond (NKV) tussen oktober 2009 en maart 2010 een reeks lezingen over uiteenlopende historische en archeologische onderwerpen onder de titel *Spraakwater*.

➔ Op woensdag 26 mei 2010 organiseert de Universiteit Gent de studienamiddag *Hoe klassiek zijn wij eigenlijk?* In vier voordrachten wordt nader ingegaan op de manier waarop het lichaam een centrale plaats inneemt in de vormgeving van een aantal belangrijke cultuurfases in West en Oost. Dit gebeurt ter gelegenheid van de voorstelling van het eerste Nederlandstalig systematisch handboek in de receptiegeschiedenis van het klassieke, geschreven en van ruime visualisaties voorzien door prof. Freddy Decreus.

Meer informatie over deze activiteiten vindt u op onze website: www.vlot-vzw.be.

Een metamorfose van Ovidius' origineel naar schoollatijn. Criteria voor beginnersteksten in de Latijnse lesmethoden *Disco* en *Tolle, lege*

Fleur de Snoo

The transition from adapted Latin to unadapted Latin texts is always traumatic and many courses fail at this point, schrijven de auteurs van *Oxford Latin reader* in hun inleiding. Deze overgang is echter niet meer zo traumatisch als vroeger, aangezien huidige Latijnse schoolboekteksten niet langer bestaan uit losse zinnen, maar uit contextgerichte teksten om zo de overgang te versoepelen. Op deze manier wordt benadrukt dat de te leren taal vanaf het begin al zo authentiek mogelijk moet zijn ten behoeve van het aan te leren taalgevoel. Desondanks beginnen de meeste Nederlandse lesmethodes Latijn wel met gefingeerde of sterk aangepaste teksten. Zo wordt in *Via nova* aangevangen met gefingeerde teksten die gaan over het dagelijkse leven in Rome en begint *Disco* met geadapteerde teksten die ontleend zijn aan Ovidius' *Metamorphoses*. In de Vlaamse methode *Tolle, lege* is de situatie echter anders. Hierin zijn ook de allereerste teksten slechts licht aangepast.

Makers van Latijnse lesmethoden ontwikkelen hun methode om beginnende leerlingen Latijn te leren op basis van een aantal verwachtingen. Rekening houdend met het niveau, de interesse en de mogelijkheden van de doelgroep presenteren zij de grammatica, het vocabularium en de teksten in de veronderstelling dat 12-jarigen langs deze weg de Latijnse taal gemakkelijk, goed en op aantrekkelijke wijze leren, zodat zij goed worden voorbereid op de lectuurfase. Er is echter nog niet eerder onderzocht of deze verwachtingen – veelal gebaseerd op ruime ervaring, maar niet allemaal theoretisch onderbouwd – congrueren met de capaciteiten, aanpak en behoeften van leerlingen wanneer zij starten met het lezen van hun eerste Latijnse teksten. Om deze lacune te vullen heb ik een masterscriptie geschreven over dit onderwerp, in de hoop hiermee een bijdrage te kunnen leveren aan de onderwijspraktijk. De methoden en de resultaten van deze masterscriptie zullen hieronder in samengevatte vorm worden gepresenteerd.

1 Methoden

In mijn onderzoek heb ik mij beperkt tot de geadapteerde beginnersteksten van eenzelfde auteur met het oog op het praktijkonderzoek waarin ik een groep leerlingen teksten uit verschillende methoden wilde voorleggen. Deze selectiecriteria maken dit mogelijk, omdat de kans wordt geminimaliseerd dat een tekst voor leerlingen problematisch wordt, niet om de tekst, maar omdat de leerling inmiddels een andere basiskennis heeft verworven. Dit heeft geleid tot een keuze voor teksten ontleend aan de *Metamorphoses* van Ovidius uit de eerste zes hoofdstukken van de leergangen *Tolle, lege* (geschreven door Coghe, Panhuis en Vermeersch) en *Disco* (geschreven door Fisser en Verhoeven)¹. Na een grondige taalkundige analyse van het origineel², waarop ik hier omwille van de ruimte niet verder zal ingaan, heb ik bekeken hoe het originele Latijn in beide methoden is geadapteerd tot lectuur voor de nieuwe doelgroep: Nederlandstalige 12-jarige leerlingen die

¹ *Disco*, teksten 3A/B, 4A/B, 5A/B, 6A/B; *Tolle, lege* teksten 1.3C en 6.2. Deze teksten zijn achtereenvolgens een adaptatie van *Met.* 5, 341-571, *Met.* 8, 616-724, *Met.* 6, 146-312, *Met.* 4, 55-166, *Met.* 5, 341-571 en *Met.* 6, 370-381. Zie voor de precieze gegevens van beide methoden de selecte bibliografie.

² Immers, pas wanneer de aard van het origineel in beeld gebracht is en wanneer bekeken is welk verwachtingspatroon het genre ten aanzien van inhoud en taal oproept (dus: wat maakt een passage tot tekst van Ovidius, wat is de kracht en schoonheid van zijn taal), kan door middel van een comparatieve analyse beoordeeld worden hoe het originele Latijn is geadapteerd.

beginnen met het leren van Latijn. Teneinde een beter begrip te krijgen van bepaalde concessies die aan het origineel zijn gedaan, heb ik ook Fisser en Panhuis in een telefonisch interview gevraagd naar de door hen gehanteerde didactische principes bij het aanpassen van de teksten. Naar aanleiding hiervan heb ik verschillende aspecten geïdentificeerd waarmee ik de verwachtingen van de methodemakers heb geoperationaliseerd. Deze criteria zijn hieronder schematisch weergegeven en zullen in de volgende paragraaf nader worden toegelicht:

Criteria	<i>Disco</i>	<i>Tolle, lege</i>
1 Belevingswereld	Inhoud Ovidius' <i>Metamorphoses</i>	Thema: dieren
2 Directe rede	Spreekt de leerlingen aan	–
3 Leesmethode	Analytisch lezen	Lineair lezen
4 Poëtische stijl	Poëzie te moeilijk: volledig omgezet in proza	Poëtische kenmerken bewaren
5 Woorden	Woorden onderaan en naast de tekst, ter verheldering	Interlineairs direct onder de woorden, ter verheldering
6 Complexiteit van de zin	Niet te complex. Korte zinnen	Niet te complex. Langere zinnen
7 Grammatica (bijzinnen, participium en gerundium)	Alleen wat al behandeld is	Leerlingen kunnen veel aan op basis van hun taalgevoel
8 Tijdgebruik	Alleen reeds aangeleerde tijden	Zo veel mogelijk natuurlijk tijdgebruik
9 Woordvolgorde (hyperbaton, plaats van onderwerp en persoonsvorm, voorzetselgroep)	Eerst regels, dan uitzonderingen: SOV-volgorde, geen hyperbaton	Meerdere volgordes mogelijk, af en toe hyperbaton bewaren

Vervolgens heb ik via een kwalitatieve methode onderzocht of deze veronderstellingen van de methodemakers al dan niet overeenkomen met de praktijk en heb ik geprobeerd om de resultaten een theoretisch fundament te geven. Op dit gedeelte van mijn onderzoek focus ik mij in dit artikel. In het praktijkonderzoek hebben vijf leerlingenkoppels gedurende 90 minuten in *task based-interviews*¹ hardop denkend een selectie uit de geadapteerde metamorfosen van *Tolle, lege* en *Disco* vertaald, die een of meer van de hierboven genoemde criteria bevatten. Elk interview is afgesloten met *stimulated recall* om zo mogelijk niet uitgesproken gedachten alsnog te verbaliseren. De participanten, allen 12- of 13-jarige leerlingen van de vrije school het Marecollege te Leiden (aangeduid met de codenummers L1 tot en met L10), namen deel aan het onderzoek in november van hun tweede jaar Latijn.

2 Resultaten

In deze paragraaf zal ik per criterium dat uit de interviews naar voren gekomen is, aangeven wat de verwachting is van beide methodemakers en vervolgens door middel van de leerlingenprotocollen deze verwachtingen toetsen aan de praktijk.

¹ Dit houdt in dat een leerling gevraagd wordt om tijdens het maken van een opdracht (in dit geval een vertaling) hardop te denken. Er is gekozen voor koppels boven individuen om op deze manier het hardop denken te stimuleren. Om betrouwbare gegevens te verkrijgen is het essentieel dat de interviewer tijdens het interview zo min mogelijk interfereert. Pas na het interview kunnen ter verheldering nog enkele vragen worden gesteld (*stimulated recall*). Vgl. Van Someren e.a. (1994) en Calderhead (1981).

criterium 1: belevingswereld

Zowel Panhuis als Fisser kiezen voor geadapteerde metamorfosen als beginnersteksten vanwege het feit dat zij qua inhoud aansluiten bij de belevingswereld van leerlingen van 12 jaar oud. Uit het praktijkonderzoek is gebleken dat het inderdaad belangrijk is dat leerlingen zich een voorstelling kunnen maken bij wat ze aan het vertalen zijn, omdat ze dan meer plezier hebben in het vertalen door hun succeservaring. Hieronder licht ik twee voorbeelden uit de protocollen om dit te laten zien. In het eerste voorbeeld vertalen L5 en L6 *venter, pars maxima corporis, albet* (*Tolle, lege*, tekst 1.3C, r. 16) als volgt:

L5: Deel ... grootste deel. Van het lichaam. De buik is het grootste deel van het lichaam.

L6: Wit zijn.

L5: En is wit.

L6: Nee, wacht. Het grootste deel van het lichaam ... is wit. De buik, het grootste deel van het lichaam, is wit. Volgens mij is dat het. (*even stilte*) Het klopt, want de buik van een kikker is altijd wit! (*roept ze blij*)

Deze leerling is blij dat haar vertaling in overeenstemming is met de inhoud van de tekst. Als leerlingen zich ergens een voorstelling van kunnen maken (in dit geval kennen ze het uiterlijk van kikkers), worden ze enthousiast. Een andere leerling roept, wanneer ze de zin *quamquam sunt sub aqua, sub aqua maledicere temptant* (*Tolle, lege*, tekst 1.3C, r. 8 en 9) heeft vertaald:

L1: Ik begrijp het, ze kunnen niet meer schelden, alleen nog maar kwaken! (*roept ze enthousiast*)

Dat het aansluiten bij de belevingswereld van leerlingen effect heeft, is te meten aan hun enthousiasme wanneer ze het succes van goed begrip ervaren. Deze en andere voorbeelden uit de protocollen laten ook zien dat een leerling niet tevreden is als hij een tekst slechts tot het eerste *surface code*-niveau (de grammatica en het vocabularium op woordniveau) of tweede *text base*-niveau (de semantische relatie tussen de zinnen) begrijpt, maar pas als hij de tekst helemaal tot aan het derde niveau (het situatiemodel)¹ begrijpt, omdat hij zich dan een compleet beeld heeft kunnen vormen van de tekst.

criterium 2: directe rede

Zoals we in het schema hebben gezien, is directe rede een criterium dat we alleen in *Disco* vinden. Fisser heeft in de teksten van *Disco* veelvuldig directe rede ingevoegd, omdat deze een kenmerk is van jeugdliteratuur. De directe rede is een bewuste toevoeging ten opzichte van het origineel en vinden we in *Tolle, lege* niet. Hieronder zien we hoe de leerlingen L3 en L4 de zinnen *Pyrame, tua carissima Thisbe te vocat! Pyrame, Pyrame, responde mihi!* (*Disco*, tekst 6B, r. 5 en 9) vertalen:

L3: *Pyrame, tua carissima.*

L4: Jouw allerliefste.

L3: Jouw allerliefste Thisbe.

L4: Wat is *vocat*?

L3: Van roepen.

L4: Wat is *te*?

L3: Iets met jij of je.

L4: Pyramus, jouw allerliefste Thisbe roept je.

L3: Pyramus, Pyramus, *responde*.

L3: Antwoord.

L4: *Mihi*.

L3: Wat is dat?

L4: Mij of zo.

L3: Ja, zoiets.

¹ Kamalski (2005).

- L4: Staat niet in de woordenlijst.
 L3: Antwoord mij, denk ik.
 L3: Dat is het logischste.
 L4: Antwoord mij.

Hoewel de leerlingen ter bevestiging veel aan elkaar vragen, vertalen net als deze leerlingen ook de andere leerlingen de meeste passages in de directe rede vlot en foutloos of zonder veel fouten. Dit komt vermoedelijk door de herkenbare, overzichtelijke, korte en minder complexe zinsstructuur; zo geeft bijvoorbeeld L5 aan: 'Het is leuker en makkelijker, want je ziet gauw wanneer iemand iets zegt. Dan kun je dat makkelijker vertalen.' De tekst blijkt de leerlingen door de directe aanspreekvorm ook werkelijk aan te spreken, hetgeen in overeenstemming is met de opmerking van Fisser dat de directe rede een kenmerk is van jeugdliteratuur en aansluit bij hun belevingswereld. L5 noemde de tekst van Pyramus en Thisbe 'het makkelijkst. Er stonden geen moeilijke woorden in. Ik vond het het leukste verhaal. Het is tragisch en mooi.' L9 noemde de tekst van Pyramus en Thisbe 'levendig'. Wat dit aspect betreft, congrueert de verwachting van Fisser dus met wat de praktijk uitwijst.

criterium 3: analytisch lezen versus lineair lezen

Wat de leesmethode betreft hebben *Disco* en *Tolle, lege* allebei een eigen uitgangspunt. Met *Disco* leren de leerlingen analytisch lezen (eerst de persoonsvorm zoeken, dan op basis van de betekenis van het gezegde gegevens over de samenstelling van de zin afleiden: kun je alleen een onderwerp verwachten of ook een lijdend voorwerp en een meewerkend voorwerp?¹), terwijl de leerlingen met *Tolle, lege* lineair leren lezen (van links naar rechts). Panhuis wil dat de leerlingen zo snel mogelijk de verschillende woordgroepen herkennen zodat ze die kunnen vormen tijdens het lezen. Ook de structuur binnen woordgroepen moet volgens Panhuis leerlingen snel duidelijk gemaakt worden. Dit is de reden dat het adjectief al in hoofdstuk 4 van *Tolle, lege* expliciet wordt uitgelegd en het al vanaf het eerste hoofdstuk zonder verdere commentaar over functie of congruentie voorkomt. Dat in *Disco* het lezen van woordgroepen niet de eerste zorg is, blijkt uit het feit dat het adjectief en het verschijnsel congruentie pas in hoofdstuk 13 worden behandeld. In onderstaand voorbeeld kunnen we zien hoe een koppel leerlingen te werk gaat bij het vertalen van de zin *In templo novo sacerdotes esse et ibi simul vitam finire cupimus* (*Disco*, tekst 4B, r. 5):

- L1: *In templo*.
 L2: *Templo*. In de nieuwe tempel. Het is in de nieuwe tempel.
 L3: *Sacerdotes* zijn priesters, toch? Zijn.
 L2: In de nieuwe tempel priesters zijn en hier. Wat is *simul*? Tegelijkertijd.
 L3: Wat is *esse*? Zijn toch? In de nieuwe tempel priesters zijn (*zeggen ze allebei tegelijkertijd*) en hier ...
 L2: Tegelijkertijd. Wat is *vitam*? (*zoekt 'vita' op*)
 L3: *Finire*, beëindigen.
 L2: Ons leven.
 L3: O, ze willen in de nieuwe tempel priester zijn en daar dood gaan. (*parafraseert hier de inhoud*)
 L2: Maar hoe vertalen we dat dan goed?
 L3: In de nieuwe tempel willen wij priesters zijn en daar tegelijkertijd ons leven beëindigen.

Het is duidelijk dat deze zin door de leerlingen volledig lineair gelezen wordt. L1 geeft bij het vertalen van de oefentekst expliciet aan haar medeleerling aan hoe zij te werk gaat bij het vertalen: 'Weet je wat ik altijd doe? Ik vertaal altijd woord voor woord en dan maak ik er een zin van.' Ondanks het feit dat zij met *Disco* geleerd heeft om analytisch te lezen, is zij een lineair lezer. Het was opvallend dat, net als zij, geen enkele van de participerende leerlingen analytisch las. Alle leerlingen begonnen steeds met het eerste woord in de zin en lazen vervolgens van links naar rechts in plaats van te beginnen bij de persoonsvorm en het bijbehorende onderwerp. Dit is zeer begrijpelijk, aangezien leerlingen teksten in hun eigen taal ook van links naar

¹ *Disco* (2007), vertaaltip p. 39.

rechts lezen. Ook de onderzoeken van Van Krieken en Eikeboom¹ bij bovenbouwleerlingen bevestigen dat het overgrote merendeel van de leerlingen een lineaire leesmethode hanteert, ondanks het jarenlange onderwijs in een andere aanpak.

Uit het voorafgaande kan worden geconcludeerd dat leerlingen van nature de neiging hebben om lineair te lezen. Deze conclusie sluit aan bij de gedachtegang van Panhuis en niet bij die van Fisser en onderschrijft Panhuis' verwachting dat leerlingen bij het leren lezen van Latijnse teksten hun eerder opgedane taal- en leeservaring meebrengen.

criterium 4: Latijnse poëzie

Fisser is van mening dat Latijnse poëzie te moeilijk is voor beginnende leerlingen. Panhuis is daarentegen van mening dat het voor leerlingen inspirerend is om in aanraking te komen met elementen uit Latijnse poëzie. Bovendien is dit noodzakelijk voor het lezen van Ovidius. Met tekst 6.3C uit *Tolle, lege* heb ik willen toetsen of de leerlingen – die Latijns proza gewend zijn en nooit eerder Latijnse poëzie gelezen hebben – kunnen omgaan met een poëtische tekst en wat hun mening hierover is. In deze tekst vinden we niet alleen een anafoor, diverse hyperbata, abstract taalgebruik en een andere onderwerpkeuze, maar ook een andere zinslengte dan de leerlingen gewend zijn en een voor hen afwijkende woordvolgorde. De leerlingen blijken de tekst leuk te vinden en ze komen over het algemeen tot een goede vertaling. Een leerling zei aan het einde van het interview: 'De tekst met die kikkers vond ik het leukst. Ik wilde graag doorlezen, omdat ik wilde weten hoe het verhaal verder ging.' De leerlingen hadden wel moeite met de zin *Dilatant patulum convicia os* (r. 12). Ten eerste bleek het werkwoord *dilatant* een struikelblok, ten gevolge van het feit dat de vertaling 'verwijden' de leerlingen niet bekend was. Sommige leerlingen maakten er 'verwijderen' van, anderen 'verwijten':

L1: Verwijden.

L2: Wat is dat?

L1: Ik verwijt jou dat ...

L2: Ja maar, verwijden dat is toch ...

L1: Nee, dat klopt wel.

Weer anderen lieten de vertaling 'verwijden' staan, maar begrepen totaal niet wat er mee bedoeld werd, zo blijkt bijvoorbeeld uit de onderstaande dialoog:

L9: Hè, verwijden?

L10: Wat is *patulum*?

L9: Breed.

L10: Alleen dan staat er eh ...

L9: Verwijden scheldwoorden breed de mond.

L10: En nu in het Nederlands. Goede zin.

L9: Hun mond.

L10: Dat is raar.

L9: Verwijden is een werkwoord. Het is meervoud *nt*. *Patulum* is lijdend voorwerp.

L10: Misschien is het de scheldwoorden komen breed uit de mond.

L9: Ja.

In dit voorbeeld ontgaat het de leerlingen dat Ovidius hier niet alleen beschrijft dat de kikkers proberen te schelden, maar dat hij ook beschrijft dat de mond van de kikkers in een brede bek verandert. Het geven van de vertaling 'verwijden' voor *dilatate* helpt de leerlingen in dit geval niet. Integendeel: het verhoogt de drempel bij het lezen, waardoor ze niet goed tot deze abstracte tekst kunnen doordringen. In principe hebben de leerlingen inderdaad plezier in het lezen van Latijnse poëzie. Bovendien zullen we later zien dat de leerlingen niet in de war raken van de woordvolgorde in poëzie die anders is dan zij gewend zijn. Latijnse

¹ Van Krieken (1982) en Eikeboom (1967).

poëzie en de bijbehorende kenmerken hoeven dus op zich geen problemen op te leveren voor leerlingen. Wel is duidelijk dat abstract taalgebruik een factor is die voor een leerling belemmerend kan zijn, omdat hij dan een tekst niet kan doorgronden tot en met niveau 3 (situatiemodel van Kamalski).

criterium 5: aantekeningen bij de tekst

Terwijl in *Disco* de betekenis en uitleg van de woorden in een woordenlijst onder de tekst staan, staan zij in *Tolle, lege* daarentegen als interlineaire glossen direct onder de woorden zelf¹. In het praktijkonderzoek kwam het geregeld voor dat leerlingen een woord opzochten in hun woordenlijst, hoewel de vertaling van dit woord gegeven wordt in de aantekeningen. Dit was het geval in onderstaand voorbeeld waarin *frustra* (*Disco*, tekst 5B, r. 4) onnodig wordt opgezocht:

L3: *Frustra?*

L4: Wat betekent dat?

L3: Geen idee.

L4: Van frustreren of zo? (*gaat het opzoeken in de woordenlijst*)

Een andere leerling vroeg of ze op de opgaven mocht schrijven. Ze zette vervolgens de vertalingen van de woorden direct onder de woorden zelf, hoewel de vertalingen al in een woordenlijst onder de tekst gegeven waren. Leerlingen hebben dus baat bij interlineaire glossen zoals deze voorkomen in de methode *Tolle, lege* en Panhuis' verwachting dat leerlingen graag de betekenis direct bij een woord zien, blijkt te kloppen. Voor leerlingen wordt hun werkgeheugen ontlast wanneer een vertaalmogelijkheid direct bij het Latijn zelf in beeld wordt gebracht. Aangezien leerlingen zeer veel dingen tegelijkertijd moeten onthouden, is dit van groot belang.

Uit de protocollen is ook gebleken hoe belangrijk goede aantekeningen bij de tekst zijn². De leerlingen hadden problemen met het woord *exanimes* in de zin *Diu sedet inter exanimes filios et filias* (*Disco*, tekst 5B, r. 10). *Exanimes* werd slechts door twee koppels vertaald als bijvoeglijk naamwoord. Twee keer werd *exanimes* na een lange dialoog³ als een zelfstandig naamwoord vertaald ('Nu treurt Niobe lange tijd om de dood van haar dochters en zoons'). Vermoedelijk komt dit doordat deze koppels bij het vertalen niet precies genoeg te werk zijn gegaan, waardoor zij vergeten zijn het woord *inter* te vertalen. Ook is dit te wijten aan het feit dat zij het werkwoord *sedere* vervangen hebben door het werkwoord *dolere* dat in de vorige zin staat. Zij hebben daarbij niet goed naar elkaar geluisterd en bovendien niet bedacht dat dood behalve een zelfstandig naamwoord ook een bijvoeglijk naamwoord kan zijn. Bovendien hebben zij zich niet gecorrigeerd, omdat de vertaalde zin een in de context betekenisvolle representatie oplevert die ook niet botst met hun eigen interne logica. Eén keer werd *exanimes* als bijwoord bij Niobe vertaald ('Ontzield zat ze met haar zonen en dochters'). Ook zij hebben de aantekening '*exanimes*: ontzield, dood' dus niet goed begrepen en daardoor *exanimes* niet gekoppeld aan *filios et filias*.

Ook de woorden 'wedijveren' en 'plooi' waren de leerlingen niet bekend. Dergelijke aantekeningen kunnen voor leerlingen onnodig obstruerend zijn (men herinnere zich ook de hierboven genoemde problemen bij 'verwijden'). Aanvullend onderzoek is nodig om te achterhalen hoe alle denkprocessen van leerlingen zich onderling verhouden.

¹ Omdat de leerlingen echter gewend zijn aan de lay-out van *Disco*, heb ik in het onderzoek de tekstpresentatie van *Tolle, lege* geüniformeerd aan *Disco*.

² Ook uit de protocolgegevens van Eikeboom (1967), die leerlingen uit de bovenbouw hardop denkend teksten liet vertalen, blijkt dat de verklarende aantekeningen wel eens te wensen overlaten (p. 68).

³ Een van beide dialogen ging als volgt: L2: Lange tijd. *Sedet*. – L1: Zitten. *Inter*. – L2: Dood. *Filios et filias*. Wat is dat? – L1: Wat is *diu* en wat is *sedet* ook al weer? – L2: Dit is tussen (*wijst naar 'inter'*), dat is dood. – L1: Klopt. – L2: *Sedet*. Dochters en zoons. – L1: Is het niet: ze treurt lange tijd om haar dochters en zoons of zo? – L2: Ja, maar wat is *sedet*? – L1: Zitten. – L2: Lange tijd treurt ze, toch? Ik denk over de dood van haar ... – L1: Om de dood.

criterium 6: zinslengte

Ook bij het bestuderen van de zinslengte zijn er tussen de lesmethodes verschillen waar te nemen. In *Disco* wordt aangevangen met zeer korte zinnen, terwijl in *Tolle, lege* de zinnen direct in het begin al wat langer zijn.

Het viel op dat de leerlingen veel korte zinnen uit *Disco* aan elkaar koppelden en er één lange zin van maakten. Eén koppel vertaalde *Tandem casam parvam vident. Ianuam pulsant* (*Disco*, tekst 4A, r. 4) als: 'Ze zien een klein hutje en kloppen op de deur.' Door een ander koppel werd er van de zinnen *Nunc dolet Niobe. Diu sedet inter exanimes filios et filias* (*Disco*, tekst 5B, r. 10) één zin gemaakt. Dit komt vermoedelijk doordat leerlingen in hun eigen taal ook geen zinnen maken van drie woorden en allang het taalniveau van dat van beginnende leesboekjes als *Nijntje* zijn ontstegen.

Wanneer de zinnen echter te lang worden, zoals het geval is in tekst 4, verliezen de leerlingen het overzicht volledig. In de onderstaande vertaling door L3 en L4 van de zin *Dum in silva Proserpina aut violas aut candida lilia carpit dumque corbes sinumque implet et certat superare amicas legendo, paene simul visa est dilectaque raptaque a Plutone* (*Tolle, lege*, tekst 6.2, r. 6-9) is duidelijk te zien dat de zinscomplexiteit voor hen problemen oplevert: de leerlingen verliezen zich in de structuur van de zin. Dit wordt trouwens nog versterkt doordat zij onbekend zijn met de betekenis van de woorden 'wedijveren' en 'plooi' of deze in elk geval niet in hun representatie weten in te passen. Ook hier kunnen we goed zien dat beginnende lezers door een cumulatie van moeilijkheden al gauw door de bomen het bos niet meer zien tijdens de zeer complexe taak van het lezen en vertalen van Latijnse literatuur: 'Terwijl in het bos Proserpina of viooltjes of schitterende lelies plukte en terwijl ze de mand vulde met plooien en wedijverde en overtrof haar vriendinnen in het verzamelen, bijna tegelijk gezien is en bemind en beroofd door Pluto' (vertaling van L3 en L4).

Uit de protocollen, waarvan bovenstaande voorbeelden slechts een greep zijn, is gebleken dat het voor lesboekschrijvers van belang is om zinnen niet te kort te maken, omdat dit niet aansluit bij de reeds door de leerlingen verworven taalvaardigheid¹. Tegelijkertijd moeten de zinnen ook niet te complex worden, omdat de leerlingen dan het overzicht verliezen door een cumulatie van complexe factoren. Voor de leerling frustrerend, maar ook voor de docenten, omdat hun inzicht nog niet voldoende is om te achterhalen op welk punt zij de leerling moeten bijsturen.

criterium 7: grammatica wel/niet bekend

Over het aanleren van de grammatica hebben Panhuis en Fisser elk een totaal andere mening. Volgens Panhuis kan een 12-jarige leerling Latijn op basis van zijn Nederlandse taalgevoel in het begin al heel wat aan. Naar zijn mening mogen de beginteksten bijvoorbeeld best al accusatieven bevatten, ook al kennen de leerlingen de Latijnse uitgangen en technische termen nog niet. Op basis van hun taalgevoel weten ze namelijk toch dat iets een lijdend voorwerp is. Volgens Fisser is het daarentegen beter om alleen aan te bieden wat reeds bekend is. Dat is de reden waarom de teksten in *Disco* in het begin nog geen accusatieven bevatten. In het onderstaande heb ik van een aantal nog niet behandelde grammaticale aspecten bekeken hoe moeilijk deze voor de leerlingen in werkelijkheid blijken te zijn.

Bijzinnen?

In tekst 1.3C uit *Tolle, lege* staat op r. 8 een door *quamquam* ingeleide bijzin, die de leerlingen nog niet hebben geleerd. Fisser is van mening dat bijzinnen erg moeilijk zijn voor leerlingen. Panhuis vindt daarentegen dat leerlingen door hun moedertaal geoefend zijn in bijzinnen. Zijn verwachting is dat leerlingen probleemloos zullen doorlezen wanneer de vertaling van het voegwoord gegeven wordt.

¹ Vgl. Cummins (1980): 12-jarigen kennen de basiselementen van hun moedertaal en zijn op die leeftijd toegerust om hun bestaande kennis te verfijnen en te verdiepen.

² Zie het schema aan het begin van dit artikel.

De meeste leerlingen hadden inderdaad niet veel moeite met de bijzin *et, quamquam sunt sub aqua, sub aqua maledicere temptant* en pasten de Latijnse woordvolgorde aan de Nederlandse aan, net zoals dit koppel:

- L5: En.
L6: *Quamquam*.
L5: En hoewel zijn.
L6: Wat is *sub* ook al weer?
L5: O ja, onder.
L6: Water.
L5: En hoewel.
L6: Water.
L5: Wacht even, hoor.
L6: Ik vind het een rare zin. Nou ja, er komt nog een komma, dus ...
L5: En hoewel zijn onder het water.
L6: En hoewel ze onder het water zijn.
L5: Ja, ik denk het.
L6: Ja, komma?
L5: Ja.
L5: En dan onder water schelden ... Wacht, even proberen. Wacht even. En onder water proberen ze te schelden.
L6: Dat lijkt me tenminste ... Hé, wacht even, hoor. (*andere leerling schrijft al*)
L5: Onder water proberen.
L6: Hoewel ze onder water zijn, onder water proberen ze te schelden.
L5: Dit is een goede zin. O nee, het klopt niet echt.
L6: En hoewel ze onder water zijn, proberen ze onder het water te schelden.

Eén koppel vergeet slechts de herhaling van 'onder water' en schrijft de volgende vertaling op: 'En hoewel ze onder water zijn, proberen ze te schelden.'

Twee koppels passen de Latijnse woordvolgorde niet aan de Nederlandse aan: het ene koppel schrijft als vertaling op 'En hoewel ze onder water zijn, onder water proberen ze te schelden', het andere voegt het *saepe* uit de vorige regel toe en vertaalt 'En hoewel zij vaak onder water zijn, ze proberen vaak onder water te schelden'. De andere (*dum-* en *cum-*) bijzinnen worden door deze koppels wel goed vertaald. De leerlingen begrijpen met andere woorden de *quamquam*-bijzin waarschijnlijk wel, maar hebben per ongeluk de volgorde in het Latijn overgenomen. Het blijkt dus dat voor leerlingen, wanneer zij een voegwoord op betekenisniveau toegelicht krijgen, de syntactische constructie zelf – ook al is deze voor de Latijnse taal niet eerder toegelicht – niet per se problematisch hoeft te zijn.

Participium en gerundium

De zin *colla intercepta videntur* (*Tolle, lege*, tekst 1.3C, r. 14) vertalen drie koppels direct goed, ondanks het feit dat ze het participium nog niet hebben geleerd. Ik geef hiervan een voorbeeld:

- L5: Hun halzen schijnen weggenomen, denk ik. *Colla* is halzen.
L6: Halzen weggenomen schijnen.
L5: Wat?
L6: Even naar de uitgangen kijken.
L5: Ja, doe maar. Hun halzen schijnen weggenomen. Want het gaat over de verandering. Er wordt, denk ik, beschreven hoe ze eruitzien.

Ook een ander koppel voelt de participiumvorm goed aan en vertaalt:

- L9: Hun halzen schijnen weggenomen.
L10: Te zijn, om het goed Nederlands te maken.

De andere koppels vertalen 'schijnen weg te worden genomen' en 'zijn weggenomen'.

De zin met het gerundium *legendo* (voorvertaald als 'in het verzamelen') in de achtste zin van tekst 6.2 (*Tolle, lege: et certat superare amicas legendo*) leverde nogal wat problemen op. Deze werden echter voornamelijk veroorzaakt doordat het woord 'wedijveren' bij de leerlingen onbekend was. De zinsstructuur snapten de leerlingen wel, want ze koppelden vrijwel allemaal *superare* en *legendo* aan elkaar:

- L7: En wedijveren (*legt klemtoon op de tweede lettergreep*), wat betekent dat?
L8: Wedijvert, het is enkelvoud.
L7: Overtreffen.
L8: In het verzamelen.
L7: Haar vriendinnen.
L8: Wedijveren.
L7: Overtreffen.
L8: Overtreffen in het verzamelen.
L7: (*schrijft op*) En haar vriendin wedijvert overtreffen in het verzamelen.

Hoewel twee andere leerlingen evenmin in staat zijn een volledig correcte vertaling te leveren, komen zij wel een heel eind in de goede richting:

- L9: *Et*, en.
L10: Wedijveren (*legt klemtoon op de tweede lettergreep*), wat is dat?
L9: Overtreffen in het verzamelen.
L10: En ze wedijvert over het overtreffen in het verzamelen.
L9: *Amicas* zijn vriendinnen.
L10: En ze wedijvert met haar vriendinnen over het overtreffen in het verzamelen.

Volgens Fisser zijn de participium- en gerundiumvorm bij leerlingen niet bekend, maar eigenlijk kunnen de leerlingen over het algemeen deze vormen op metacognitief niveau nog niet begrijpen; op betekenisniveau echter wel, dankzij de kennis van hun moedertaal.

criterium 8: tijdgebruik

Ook wat het tijdgebruik in de zinnen betreft, zijn er verschillen tussen de lesmethodes van Fisser en Panhuis. Deze verschillen zijn terug te voeren op het eerder genoemde principe om de leerlingen te bieden wat ze qua moedertaal kennen en kunnen (Panhuis) of hun te bieden wat qua Latijn is aangeboden, benoemd en uitgelegd (Fisser)¹. Samengevat leert Fisser de leerlingen het tijdgebruik stap voor stap aan in een volgorde die traditioneel is in gangbare schoolgrammatica's: alleen de tijden waarvan de leerlingen de vormleer geleerd hebben, komen in de teksten voor. Dit heeft als consequentie dat in beginnersteksten de verschillen in tijdgebruik genegeerd of gesimplificeerd worden ten behoeve van het geleidelijke leerproces. Panhuis leert de leerlingen al direct een natuurlijk gebruik. Hij zet tijden waarvan de leerlingen de vormleer nog niet gehad hebben, zoals een plusquamperfectum, al wel in de beginteksten en voorziet deze van een vertaling.

Met de tekst over Philemon en Baucis (*Disco*, tekst 4A en B) wilde ik de hypothese toetsen dat onnatuurlijk presens – bij Ovidius staat deze passage helemaal in de verleden tijd! – botst met de lezersverwachting van de leerlingen die met de taalervaring van een 12-jarige naar deze mythologische verhalen kijken en er aan gewend zijn dat een verhaal in de verleden tijd verteld wordt². Inderdaad blijkt deze verwachting van leerlingen ten dele te wringen met de tijden die zij in de Latijnse teksten tegenkomen. Eén koppel vertaalde de tekst helemaal in de verleden tijd. Een ander koppel vertaalde de zin *Tum Philemon respondet* (r. 4) in eerste instantie – op basis van gevoel – als een verleden tijd en pas in tweede instantie, na controle van de gramma-

¹ *Tip for further reading* is Hillocks (2003) over de functie van grammatica bij taalverwerving.

² Deze hypothese is gebaseerd op mijn praktijkervaring en die van collega's.

tica, als een tegenwoordige tijd. De andere koppels vertaalden de tekst correct (dus: in de tegenwoordige tijd).

Hoewel er verschillen waren in het vertalen van de tijden, vonden vrijwel alle leerlingen de zin *Thisbe semper exclamabat* (Disco, tekst 6B, r. 9) onlogisch, net zoals L1 en L2:

L1: Wat is *semper*?

L2: Altijd.

L1: *Exclamabat*. Uitroepen. Weer verleden tijd met die *ba*.

L2: Thisbe roept altijd uit. Dat is toch raar. Je kan toch niet altijd roepen.

L1: Het is verleden tijd. Dan maken we ervan: de hele tijd.

Hoewel het woord *semper* bedoeld is om aan te geven dat het imperfectum iteratief is, brengt het alleen maar verwarring bij de leerlingen teweeg. Toch vinden ze deze prachtige oplossing.

Van een geforceerd imperfectum raken de leerlingen dus wel degelijk in de war. Hoewel het gefaseerd invoeren van de verschillende tijden oorspronkelijk bedoeld is om leerlingen te helpen doordat zij niet direct geconfronteerd worden met onbekende vormen, werkt dat eigenlijk juist averechts. Terwijl natuurlijk tijdgebruik een verteltechnische functie heeft en leerlingen dus helpt, kan onnatuurlijk tijdgebruik een van de belemmerende factoren zijn waardoor leerlingen niet goed tot de tekst kunnen doordringen. Onlogisch tijdgebruik dat vooral in dienst van de verwerving en oefening van de basisgrammatica staat¹, sluit een weg naar tekstbegrip af of laat deze op zijn minst onbenut.

criterium 9: woordvolgorde

Over de woordvolgorde hebben de methodemakers eveneens uiteenlopende meningen. Fisser vindt het aan te bevelen om in het begin alle zinnen in de SOV-volgorde te zetten, omdat dit de meest frequente volgorde is. Pinkster heeft dit in zijn onderzoek naar woordvolgorde echter al lang onderuit gehaald². Volgens Fisser moeten de leerlingen eerst gewend raken aan deze regel, alvorens te worden geconfronteerd met uitzonderingen in deze woordvolgorde. Panhuis is echter van mening dat je leerlingen al direct vanaf het begin moet laten zien dat er verschillende woordvolgordes mogelijk zijn³. Ik heb bekeken in hoeverre leerlingen in de war raken door een voor hen afwijkende woordvolgorde.

Hyperbaton

In het onderzoek bleken de geïnterviewde leerlingen hier geen van allen moeite mee te hebben. Het eerste koppel komt heel snel tot een goede vertaling van de zin *saepe in gelidam resiliunt aquam* (Tolle, lege, tekst 1.3C, r. 6) en heeft geen problemen met het hyperbaton:

L1: Vaak in koud, eh, terugspring, eh, vaak in koud water terugspringen, vaak springen ze terug in het koude water.

L2: Oké.

¹ Ook Pinkster (1970 en 1994) merkt op dat het tijdgebruik in schoolboekteksten nog al eens te wensen overlaat.

² Pinkster (1990), *Latin syntax and semantics* (hoofdstuk 9).

³ Panhuis (2006): 'Toch kan de leerkracht in een aantal gevallen van meet af aan de leerlingen op het goede spoor zetten en hen laten wennen aan de juiste benadering en terminologie. De leerlingen hoeven die niet te 'kennen', maar ze krijgen zonder het te weten wel een gevoel voor samenhang in de tekst. Die anticipatie is dan mooi meegenomen voor later.'

Op de vraag waarom de leerlingen 'koud water' vertaald hebben, antwoordde de ene leerling 'We hebben een beetje de woordjes vertaald en toen gekeken wat logisch is'¹ en de andere 'Dat sprak voor zich, vond ik'. Ook alle andere koppels hebben noch problemen met het hyperbaton noch met het nog niet behandelde bijvoeglijk naamwoord. Ondanks het feit dat zij nog geen kennis hebben van congruentie van naamvallen en zij dus niet op basis van vormkenmerken kunnen zien dat beide vormen bij elkaar horen, koppelen ze op basis van logica (hun kennis over de wereld) het bijvoeglijk naamwoord automatisch aan het zelfstandig naamwoord.

Plaats onderwerp en persoonsvorm

In de laatste zin van tekst 1.3C van *Tolle, lege (Limosa in aqua resiliunt ranae)* raakte geen enkele leerling in de war door het helemaal achteraan in de zin geplaatste onderwerp en de eerder geplaatste persoonsvorm.

Voorzetselgroep met voorzetsel in het midden

De woordgroep *limosa in aqua* op dezelfde regel werd daarentegen slechts door één koppel goed vertaald:

L1: Modderig.

L2: *Limosa*.

L1: Water rondspringen de kikkers.

L2: In het modderige water springen de kikkers rond.

L1: Ja.

De andere koppels vertaalden *limosa* predicatief bij kikkers, zoals blijkt uit de onderstaande dialoog:

L8: Modderig springen ze in het water als een kikker.

L9: Dus springen modderig als een kikker in het water.

L8: Ze springen modderig als een kikker in het water.

L9: Nee, niet als, ze zijn een kikker.

L8: De kikkers springen modderig in het water.

De predicatieve vertaling van *limosa* kan worden verklaard doordat de leerlingen op dit moment in hun opleiding nog niets over naamvallen hebben gehoord noch over de congruentie van het adjectief en substantief. In dit voorbeeld zien we dat leerlingen zich voornamelijk bezighouden met verhaallogica. 'Modderig' of 'in het modderige water' levert allebei een logische zin op, dus is er geen noodzaak tot revisie². Bij twijfel kijken de leerlingen niet naar de woordvolgorde, omdat zij dat niet geleerd hebben. Wanneer zij dat wel geleerd zouden hebben, zouden ze wellicht tot een goede vertaling zijn gekomen.

Een afwijking in de woordvolgorde in de vorm van een hyperbaton of een achteraan in de zin geplaatst onderwerp blijkt dus, afgezien van een voorzetselgroep met een voorzetsel in het midden, meestal geen probleem te zijn. Dit pleit ervoor om leerlingen al in de beginteksten in aanraking te brengen met de verschillende mogelijke woordvolgordes zoals deze in het originele Latijn voorkomen. Daar komt nog bij dat dit leerlingen helpt, aangezien de woordvolgorde een verteltechnische functie heeft.

¹ De leerlingen gaan hierbij dus direct, niet via niveau 1 (morfologie) en 2 (semantiek), naar het situatiemodel (niveau 3 van Kamalski) op basis van kennis uit hun eigen bezit (vgl. proefschrift Weshoff 1981 over voorspellend lezen).

² Als leerlingen tot op dit niveau de tekst tot een logisch verhaal kunnen maken, zijn zij tevreden, ook al kunnen zij deze metacognitief (het benoemen van de taalstructuur) of op niveau 1 (vormleer) niet motiveren.

3 Conclusies

Naar aanleiding van het praktijkonderzoek heb ik de volgende aanbevelingen voor methodemakers die teksten schrijven voor beginnende leerlingen Latijn. Ten eerste zou ik willen aanbevelen om teksten te kiezen die aansluiten bij de belevingswereld van 12-jarige leerlingen. Dit kan door een aansprekend thema of passages met directe rede te kiezen, maar ook door teksten zo snel mogelijk qua taalstructuur op het niveau van een 12-jarige lezer aan te bieden. Ten tweede denk ik dat het goed zou zijn om de leerlingen een lineaire – en niet analytische – leesmethode aan te leren, aangezien zij deze leesmethode van nature toepassen. Ten derde dienen de aantekeningen zeer helder te zijn, omdat deze anders onnodig belemmerend kunnen werken. Bovendien poneer ik dat vertalingen direct onder de woorden voor leerlingen nuttiger zijn dan aparte woordenlijsten, omdat op deze manier het werkgeheugen van de leerlingen wordt ontlast. Verder moeten de zinnen door methodemakers niet te kort worden gemaakt, aangezien dit niet aansluit bij de reeds door de leerlingen verworven taalvaardigheid. Tegelijkertijd ben ik van mening dat de zinnen niet te complex dienen te zijn, omdat de leerlingen dan het overzicht verliezen. Overigens kan de complexiteit van teksten door middel van lay-out (typologie of kleur) eenvoudig verhelderd worden, zodat het mogelijk is om enerzijds dichter aan te sluiten bij de taal- en tekststructuur die de leerlingen gewend zijn en anderzijds hen van meet af aan te laten wennen aan de complexiteit, maar tegelijkertijd ook aan de schoonheid van literair taalgebruik.

De laatste en belangrijkste aanbeveling die ik zou willen doen is om dicht bij het origineel te blijven en recht te doen aan de oorspronkelijke taal en stijl daarvan. Het feit dat Latijnse schoolboekteksten dienen tot het leren lezen van authentieke Latijnse literatuur pleit hiervoor. Ik hoop duidelijk te hebben uiteengezet dat leerlingen inderdaad heel goed in staat zijn om metamorfosen van Ovidius te vertalen die dicht bij het origineel liggen. De gedachtegang van Panhuis dat leerlingen hun reeds verworven taalgevoel in het Nederlands inzetten bij het leren van de Latijnse taal, blijkt immers volledig te kloppen. Daardoor leveren nog niet behandelde Latijnse grammaticaonderdelen als een participium, gerundium en bijzinnen bij leerlingen geen problemen op wanneer zij deze op betekenisniveau toegelicht krijgen. Ze kunnen de vormen echter alleen op metacognitief niveau nog niet toelichten in metataal noch benoemen (tekstbegrip niveau 1). Latijnse poëzie blijkt voor leerlingen bovendien prikkelend te zijn en ze hebben hierbij geen problemen met afwijkingen ten opzichte van de standaardwoordvolgorde, zoals het hyperbaton. Uit het onderzoek blijkt dat abstract taalgebruik wel belemmerend voor de leerlingen kan zijn. Dit kwam dan echter voornamelijk door onduidelijke aantekeningen bij de woorden. Schijnbare hulpmiddelen als het maken van zeer korte zinnen, starten met alleen het presens en het gebruik van slechts één standaardwoordvolgorde blijken averechts te werken. Een natuurlijk tijdgebruik en een natuurlijke woordvolgorde helpen de leerlingen daarentegen juist bij hun tekstbegrip.

Laat de docenten nader bekijken hoe hun leerlingen ondanks de onderwijstraditie een weg vinden in het begrijpen van Latijnse literatuur en laten zij zich afvragen hoe zij hun leerlingen daarbij het best van dienst kunnen zijn. Ik hoop te hebben laten zien dat bovengenoemde constatering makers van Latijnse leergangen de mogelijkheid bieden om dicht bij het origineel te blijven dan nu bij de meeste methodes het geval is. Op deze manier wordt er niet alleen recht gedaan aan het reeds verworven taalgevoel van de leerlingen (in plaats van dat voor hen een weg naar tekstbegrip moeilijk gemaakt wordt vanwege de in het artikel genoemde obstructies), maar bereiken de leerlingen ook sneller hun einddoel: het kunnen lezen van originele Latijnse literatuur.

Selecte bibliografie

CALDERHEAD, J., 'Stimulated recall: a method for research on teaching', *British Journal of Educational Psychology*, 51, 1981, p. 211-217.

COGHE, R.F., PANHUIS, D. en VERMEERSCH, R., *Tolle, lege*, Antwerpen, Uitgeverij De Boeck, 2006.

CUMMINS, J., 'The cross-lingual dimensions of language proficiency', *TESEOL-Quarterly*, (14), 175, 1980.

- EIKEBOOM, R., *Het beginonderwijs in het Latijn. Een empirisch-didactisch onderzoek*, Tilburg, Uitgeverij H. Giannotten, 1967.
- FISSER, C. en VERHOEVEN, P., *Disco*, Leiden, Uitgeverij Primavera, 2004.
- HILLOCKS Jr., G. en SMITH, M.W., 'Grammars and literacy learning', in FLOOD, J., JENSEN, J., LAPP, D. en SQUIRE, J. (red.), *Handbook of research on teaching the English language arts*, 2e ed., Mahwah, Erlbaum, 2003, p. 721-737.
- KAMALSKI, J.M.H., SANDERS, T.J.M., LENTZ, L.R. en VAN DEN BERGH, H., 'Hoe kun je het best meten of een leerling een tekst begrijpt? Een vergelijkend onderzoek naar vier methoden', *Levende Talen Tijdschrift*, jg. 6, nr. 5, 2005, p. 3-9.
- PANHUIS, D., 'Woordvolgorde: theorie en onderwijspraktijk', *Prora*, jg. 11, nr. 1, 2006, p. 3-12.
- PINKSTER, H. (1971), 'Het Latijnse tempussysteem en de weergave daarvan in schoolgrammatica's', *Lampas*, jg. 3, nr. 4, p. 333-348.
- PINKSTER, H. (1994), 'Een taalkundige beschouwing over drie basisleergangen', *Lampas*, jg. 27, nr. 1, p. 28-42.
- VAN KRIEKEN, R., 'Vertalen en begrijpen', *Toegepaste Taalkunde in Artikelen*, jg. 13, nr. 2, 1982, p. 128 e.v.
- VAN SOMEREN, M.W., BARNARD, Y.F. en SANDBERG, J.A.C., *The think aloud method: a practical guide to modelling cognitive processes*, Londen, Academic Press, 1994.
- WESTHOFF, G.J., *Voorspellend lezen: een didactische benadering van de leesvaardigheidstraining in het moderne vreemdetalenonderwijs*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1981.

➔ Harundine, de Vlaamse vereniging voor Latijnse haiku's, bestaat 15 jaar. Voor die gelegenheid brengt zij in 2010 een lustrumbundel uit en organiseert zij een Latijnse haikuwedstrijd voor jongeren (secundair onderwijs) en volwassenen. Deelnemen aan die wedstrijd kan tot 15 maart 2010.

➔ Studeerde u ooit Latijn en wenst u nog eens herinnerd te worden aan de charme van deze oude taal? Verwenst u zichzelf dat u nooit zat op te letten tijdens de les Latijn en wilt u dat nu goedmaken? Voelt u dat uw gebrekkige Latijn nood heeft aan een update? Dan kunt u terecht bij de nieuwe Latijnse leeskring van NKV Antwerpen. De 'lessen' lopen van 1 december 2009 tot 18 mei 2010.

➔ Van vrijdag 28 tot zondag 30 mei 2010 vindt in de abdij van Neumünster in het Groothertogdom Luxemburg het zesde *International Festival of Latin and Greek* plaats. Op het programma staan allerlei activiteiten, lezingen en workshops i.v.m. Latijn en Grieks. Op zondag is er een Romeinse excursie.

Meer informatie over deze activiteiten vindt u op onze website: www.vlot-vzw.be.

CIRCE 2009: computers en Latijn ... geen tang op een varken

Iris Phillips & Pascal Pieters

Hoe het allemaal begon

In december 2008 vonden we de volgende aankondiging in onze mailbox:

Latinisten op de computer in Ljubljana

De sector internationalisering organiseert voor het vierde jaar op rij haar bekroonde ICT-cursus voor latinisten/graecisten. Deze editie gaat door van 19 tot 26 juli 2009 in Ljubljana, de hoofdstad van Slovenië en tevens de stad waar de cursus in juni van dit jaar werd bekroond met een prestigieuze Silver Award van de Europese Commissie.

Een cursus die tracht ICT en klassieke talen te verenigen – en dan nog wel in een tot de verbeelding sprekende stad als Ljubljana – dat leek ons wel wat. Dus werd de papiermolen in gang gezet om een Comenius-nascholingsbeurs te krijgen.

Hoge verwachtingen

13 leerkrachten met 9 verschillende nationaliteiten schreven zich in. De verwachtingen van deze 7-daagse inservicetraining waren hoog. Dat verraden de e-mails waarin we ons op voorhand aan elkaar voorstelden:

- *The use of ICT would seem to be instrumental in our endeavours and that is one of the main reasons why I am so looking forward to Ljubljana.*
- *I'm sure that it'll be a very important experience for me, because I think it'll be an excellent opportunity to change experiences with many colleagues from several European countries.*
- *My Italian students need to be motivated to the study of the ancient world, so I think that combining ICT and classics is the best way to make our disciplines more interesting and actual. I'm looking forward to meeting you in July.*
- *I am looking forward to meeting all of you who have the same interest in the survival and expansion of the classical heritage.*

Met deze gedachten in het achterhoofd stapten deelnemers uit heel Europa op het vliegtuig richting Slovenië.

Ljubljana

De internationale groep

Op nascholingen of andere evenementen is het mogelijk om collega's van andere scholen te ontmoeten en ideeën uit te wisselen. Op internationaal niveau worden deze uitwisselingen nog interessanter. Zo maakten we kennis met en discussieerden we over de leerplannen Latijn en Grieks in andere Europese landen, de visie van elk land op het klassieketalenonderwijs, de praktische organisatie in de verschillende scholen van de lestijden Latijn en Grieks, de leeftijden waarop men in Europa Latijn en Grieks kan studeren, de voor- en nadelen van een maturiteitsexamen, het gebruik van ICT in de verschillende scholen, de verscheidenheid van de elektronische leerplatforms met hun eigen voor- en nadelen, het belang van grammatica, cultuur en lectuur in de verschillende landen en netten ... Door over al deze thema's te praten (deels tijdens de lessen,

maar vaker nog tijdens spontane gesprekken bij een Sloveens biertje) staken we heel wat ideeën en praktische tips op om onze eigen onderwijspraktijk te verbeteren.

De lessen

Onze computerklas werd al gauw *sudatorium* genoemd: 13 hardwerkende leerkrachten achter 13 draaiende computers in het hete Ljubljana deden menig zweetdruppeltje rollen. Niettemin bleven we trouw aan het vooropgestelde programma. Onze fantastische leerkracht Elisabeth Nedergaard en haar hulpvaardige assistent James Green loodsten ons doorheen software voor classici, websites maken, PowerPoint, Jitt (Just In Time Teaching), webquests, e-twinning, Photoshop, Shockwave, Podcast en mp3's ... Bij elk lesonderwerp werden we uitgenodigd om na te denken hoe dit onze lespraktijk zou kunnen verbeteren. Een prachtig uitgewerkt cursusboek met heel fraaie screenshots maakten deze lessen heel begrijpelijk en praktisch. Een verzoeking voor velen onder ons: er bestond dus toch een computerboek dat classici kunnen begrijpen.

Het fantastische logement

Het Sint-Stanislavsgymnasium in Ljubljana bood ons een 7-daagse 5-sterrenervaring. Een stijlvol gebouw (jawel, met Dorische zuilen aan de voorgevel) en charmant personeel boden ons een mooie kamer en dagelijks zéér verzorgde maaltijden. Het was een waar genoeg kennis te maken met de Sloveense keuken.

De excursies

Elke avond trokken we eropuit om de sfeer op te snuiven in het bruisende Ljubljana: een verrassend kleine, maar daardoor ook gezellige hoofdstad. Snuisteren in de winkeltjes, kuieren langs de kraampjes opgesteld langs de Ljubljanica, een ijsje eten of een Lasko drinken ... Eén middag trokken we eropuit met een gids die ons de highlights van Ljubljana liet ontdekken: het openluchttheater, de kathedraal, de bouwwerken van Plečnik, de restanten van Emona (Ljubljana ten tijde van de Romeinen) ... Op het programma stond ook een excursie naar Aquileia (Italië) waar het 775 m² mozaïek ons wist te bekoren. In datzelfde Aquileia werden we tevens begeesterd door de fenomale collectie artefacten die het archeologisch museum herbergt. Ons bezoek aan deze historische site werd afgesloten met een wandeling langs de antieke haven. Vandaar ging het richting Grado, dat ons met zijn rustige zee in een betoverende baai verkoeling bood, en naar Trieste (Italië), dat ons behalve van zijn theater en Italiaanse piazza's ook van zijn pizza's liet proeven.

De deelnemers

De internationale groep, de lessen, de maaltijden en de excursies kregen uiteraard pas echt vorm door de aanwezigheid van 13 interessante persoonlijkheden, die elk met hun eigen verhaal, met hun eigen stijl deze cursus tot een unieke belevenis hebben gemaakt. Alle deelnemers waren het er unaniem over eens dat het persoonlijk contact met gelijkgestemde zielen een waarlijke verrijking voor hun persoonlijke ontwikkeling vormde.

Hoge verwachtingen ... werden ingelost

Enkele dagen na onze thuiskomst, hadden we er nood aan om elkaar nog maar eens te bedanken voor de geweldige week, alweer via e-mail:

- *As you all have already said, the CIRCE course has been a very special experience of common European work. I thank Jens and Veerle, CIRCE course organisers, very much for the fantastic idea of their very important project. I hope we'll meet again and work together.*
- *Thanks for a very special course and for being just as you are each and every one of you.*
- *As some of you have already said, it has been a rewarding week for me and I am really happy to have met you. Hope we will stay in touch and work together.*

Doen deze pure getuigenissen bij u de zin opborrelen om deel uit te maken van dit mooie project, surf dan zeker eens naar www.circe.eu. De cursus voor de zomer 2010 wordt reeds voorbereid.

Held gezocht!

Bespreking door Joeri Facq

Iedereen met enige belangstelling voor de klassieke mythologie heeft zeker al gehoord van goden als Zeus, Poseidon, Ares, Athena en Aphrodite. Veel minder bekend is dat er in het oude Griekenland ook 'mindere' goden bestonden, zoals Spereus (de sluwe god), Pirato (de verwaande god van de schipbreukelingen), Mestor (de oude wijze god), Postius (de gevleugelde boodschapper) en Leïia (de wulpse godin van de wellust). Zij waren door de Olympische goden verbannen naar de Zeldā, een berg in de buurt van de Olympus, en veroordeeld om daar tot in de eeuwigheid door te brengen zonder enig contact met de mensen.

Gehoorzaamheid was echter niet het sterkste punt van deze mindere goden. Vooral de nogal zelfingenomen Pirato droomde ervan om bij de mensen bekendheid te verwerven. Omdat hij als god niet rechtstreeks tussenbeide mocht komen in menselijke aangelegenheden, bedacht hij een plan om via een door hemzelf te creëren held wereldberoemd te worden. Zijn oog viel daarbij op Pelates, een eenvoudige herder uit Cyrene, een klein dorpje tussen Mycene en Sparta.

Deze Pelates wordt door de mindere goden als het ware op sleeptouw genomen om allerlei avonturen te beleven en zich op die manier als een held te profileren. In opdracht van Zeus moet Pelates het zeemonster Calamāres verslaan, een reusachtige octopus en de lieveling van Poseidon. Deze opdracht brengt hij met de nodige vindingrijkheid en behendigheid tot een goed einde. Door het gekonkel van Athena wacht hem vervolgens de moord op de heks Eucalypta, een episode die heel anders loopt dan verwacht. Ten slotte moet Pelates zijn eigen dorp Cyrene verdedigen tegen aanvallen van de vijandige Myceners, een strijd waarin hij zich ten volle als held kan tonen, maar waarin hij ook alle gevolgen van het heldendom moet dragen ...

Held gezocht! De avonturen van Pelates van Cyrene, het literaire debuut van Geert Van Laere, komt niet meteen in aanmerking voor de Nobelprijs voor de Literatuur, maar is wel een amusant en spannend verhaal vol fantasie en verrassende wendingen. Het is vlot geschreven en er zit redelijk wat vaart in. Het boek, dat je gemakkelijk in één ruk kunt uitlezen, zal jeugdige (en iets minder jeugdige) lezers die houden van goden- en heldenverhalen, best kunnen bekoren. Daarom verdient het beslist een plaatsje in een klasbibliotheek, zeker van de eerste graad.

Tot slot: wie in een mythologische encyclopedie op zoek zou gaan naar figuren als Spereus, Pirato, Mestor, Postius, Leïia of Pelates, zal lang mogen zoeken ...

Geert Van Laere
Held gezocht!
De avonturen van Pelates van Cyrene
Davidsfonds Uitgeverij, Leuven, 2009
Paperback, 120 blz.
ISBN 978 90 5908 309 7
€ 15,95

www.davidsfondsuitgeverij.be

Pompeii

Bespreking door Johan De Wilde

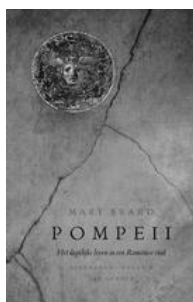
De Engelse classica Mary Beard, die verbonden is aan de universiteit van Cambridge, schreef een vijftal jaren geleden al een lezenswaardig boek over het Parthenon in Athene. In 2008 verscheen *Pompeii. The life of a Roman town*, dat dit jaar een Nederlandse vertaling kreeg. *Pompeii* is voor een breed publiek geschreven en leest zeer vlot. Bij middel van een tiental hoofdstukken introduceert zij de lezer in de Romeinse wereld in het algemeen en in de stad Pompeji in het bijzonder. Zelf heeft zij het over de Pompeji-paradox: *dat we tegelijkertijd heel veel en heel weinig weten over hoe het leven er destijds uitzag*. Doorheen heel het boek geeft zij wel duidelijk aan over welke aspecten wij veel (kunnen) weten en waar dat niet het geval is.

Het beeld dat Beard van Pompeji tekent, is zeer veelzijdig. De ondertitel wordt helemaal waargemaakt. Het alledaagse leven komt inderdaad in heel wat facetten aan bod; ook in onderwerpen als seksualiteit en prostitutie, die vroeger weleens werden verzwegen. Zij behandelt de stof met veel zin voor nuancering en relativering en erkent dat er bepaalde vragen openblijven. Recente vondsten en interpretaties (die ze overigens niet allemaal klakkeloos aanneemt) komen ruimschoots aan bod. Meer dan eens gaat zij in tegen fantasieverhalen die als het ware een eigen leven zijn gaan leiden (bv. over de aanwezigheid van de rijke vrouw in de gladiatorenkazerne). Alleen de epiloog (*De stad van de doden*) is – zeker in vergelijking met de andere hoofdstukken – een beetje mager uitgevallen. Citaten van Latijnse schrijvers en graffiti worden allemaal in vertaling weergegeven.

Het aantal fouten in de Nederlandse uitgave is beperkt gebleven: *kandiaat* (p. 250), *6* in plaats van *16* (p. 269) en *god* in plaats van *godin* (p. 397). Op p. 367 staat een onafgewerkte zin. Bij enkele figuren liep het echter fout. Het kaartje op p. 50 vermeldt de plaatsnaam Pompeii tweemaal; de bovenste vermelding moet eigenlijk Nola zijn. Op figuur 18 (p. 321) zocht ik vergeefs naar de aanduiding voor het koude bad en het zwembad in de Stabiaanse thermen. Het eerste is ten onrechte voorzien van een letter *k* (die verwijst naar een winkel), het zwembad bevond zich links van de palaestra tussen twee nymphaea, die ook niet aangeduid zijn.

Pompeii. Het dagelijks leven in een Romeinse stad telt meer dan 400 bladzijden tekst, met 21 figuren, 113 zwart-witafbeeldingen en nog eens 23 kleurenillustraties. De figuren zijn voornamelijk plattegronden. De zwart-witafbeeldingen zijn gekozen in functie van de tekst. De kleurenafbeeldingen geven dikwijls reproducties van werken weer, waarvan het origineel verloren is gegaan. Een kaartje situeert de opvallendste huizen en openbare gebouwen. Daarbovenop vindt u een selectieve bibliografie en een register. De bibliografie is onderverdeeld per hoofdstuk en moet het ontbreken van voetnoten compenseren.

Dit boek is een welgekomen aanvulling en actualisatie van *Het dagelijks leven in Pompeji* van Robert Etienne, waarvan de eerste druk toch al uit 1966 dateert. Wie zich wil inwerken in deze materie of wie op zoek is naar materiaal om de lessen cultuur te stofferen, zal in dit boek alleszins een pak documentatie en een uitstekend vertrekpunt vinden.

Mary Beard
Pompeii
Het dagelijks leven in een Romeinse stad
Athenaeum – Polak & Van Gennep, Amsterdam, 2009
Hardcover, 460 blz.
ISBN 978 90 253 6418 2
€ 29,95

www.uitgeverijathenaeum.nl

De top 5 van ...

Lieve Van Gerwen

De god beneden de zee

Leon GARFIELD & Edward BLISHEN, Querido, Amsterdam, 1995, 204 blz.

Dit jeugdboek vertelt de belangrijkste Griekse mythen met als centrale figuur Hephaestus. Hij is 'de god beneden de zee'. Op een zeer originele manier worden de mythen aan elkaar gesmeed. Vlot geschreven en boeiend van begin tot eind, niet alleen voor leerlingen, maar ook voor volwassenen!

Imperium

Robert HARRIS, De Bezige Bij, Amsterdam, 2006, 367 blz.

Het eerste deel van een trilogie rond de figuur van Cicero. Het verhaal wordt verteld door Tiro, de vriend en secretaris van Cicero. Dit eerste deel omvat de beginperiode van de advocaat Cicero tot en met zijn verkiezing tot consul. Zeker een aanrader voor de leerlingen van het zesde jaar. Het tweede deel is reeds in het Engels verschenen (en onlangs ook in het Nederlands).

Uil of adelaar

Karel VERLEYEN, Frank LEYS & JUNIUS, Davidsfonds, Infodok, Leuven, 1992, 192 blz.

Een prachtig leesboek met een enorme schat aan informatie. Karel Verleyen vertelt in 40 korte verhalen de toppunten uit de Griekse en Romeinse geschiedenis vanuit het standpunt van een bekend of minder bekend historisch personage. Het is een ideaal boek voor leerlingen vanaf 12 jaar die zeer sterk geïnteresseerd zijn in deze materie en graag lezen.

Geïllustreerde Griekse mythologie

Guus HOUTZAGER, Rebo Productions, Lisse, 2003, 269 blz.

Een zeer uitgebreid alfabetisch gerangschikt overzicht van figuren uit de Griekse mythologie en hun belevenissen. De illustraties maken het lezen aangenamer en de lage prijs is ook een pluspunt.

Forum. Basisboek Klassieke Culturele Vorming

Caroline FISSER & Tom JANSEN, Hermaion, Lunteren, 1998, 211 blz.

Dit is een Nederlands leerboek geschreven voor een nieuw vak (Klassieke Culturele Vorming) dat eind jaren 90 verscheen in het lesrooster van bepaalde studierichtingen. Het doel van het vak is de leerlingen op een actieve manier in aanraking te laten komen met de klassieke oudheid en haar nawerking. Een goede uitgangsbasis om leerlingen zelf aan het werk te zetten en actief op zoek te laten gaan naar klassieke thema's in onze hedendaagse cultuur.

In deze rubriek van *Prora* mag u vertellen welke vijf werken over de klassieke oudheid u om de een of andere reden heel belangrijk vindt. Het mag gaan om zeer uiteenlopende werken. Is het uw uitverkoren standaardwerk op uw bureau dat u vaak raadpleegt? Heeft het werk uw ogen geopend voor een aspect van de oudheid? Is het een aanrader voor de leerlingen? Een onontbeerlijk wetenschappelijk werk? Een diepgravende roman? Een uitmuntende gids voor een schoolreis naar Sicilië? Uw bijdrage voor de top 5 is maximaal ongeveer een A4-blad lang. Van elk werk geeft u de auteur, de titel, de plaats, de uitgeverij, het jaartal, het aantal bladzijden en een korte uitleg waarom het werk belangrijk is. Is het werk al eerder aangeprezen in deze rubriek, dan mag u het alsnog vermelden: u geeft dan nieuwe persoonlijke argumenten of verwijst naar de eerdere publicatie in *Prora*.

Nascholing

La place de l'évaluation dans les apprentissages: comment exploiter les outils d'évaluation des commissions des outils pour le 2e ou 3e degré? Org.: IFC. Luik; 11/1 en 12/1/2010. Brussel; 18/1 en 9/2/2010. Brussel; 19/1 en 8/2/2010. Henegouwen; 25/1 en 26/1/2010. Waals-Brabant/Namen: 2/2 en 8/3/2010. Henegouwen; 22/2 en 23/2/2010. Luik; 15/3 en 16/3/2010. Luxemburg; 22/3 en 23/3/2010. Telkens van 9.00 tot 16.00 uur. Info: www.ifc.cfwb.be.

Griekse dag. Org.: K.U.Leuven i.s.m. pedagogische begeleiding VVKSO, Kortenbergcomité, Griekenlandcentrum, Thiasos en Instituut voor Klassieke Studies. Mgr. Sencie-instituut, Erasmusplein 2, 3000 Leuven. 3/2/2010 van 9.30 tot 16.30 uur. Aan de hand van gevarieerde workshops willen Vlaamse leerkrachten onder elkaar een gedachtewisseling houden over een eigentijdse didactiek met aangepaste leermiddelen voor het vak Grieks. Tegelijk willen ze de aanzet geven tot een specifiek netwerk voor leerkrachten Grieks. Info: www.kuleuven.be/admin/al/niv3pbis/nascholingen.

De oudheid vandaag: actualisering van antieke thema's. Org.: V.L.O.T. DSKO, Noorderlaan 108, 2030 Antwerpen. 10/2/2010 van 14.30 tot 17.00 uur. Toelichting: zie elders in dit nummer. Info: www.vlot-vzw.be/nascholing.

Le voyage dans l'Antiquité: dimensions concrètes et symboliques. Org.: IFC. Luik. 1/3 en 2/3/2010 van 9.00 tot 16.00 uur. Begeleiding: Marie-Bernadette Mars. Hoe zoekt en rangschikt men een geheel van teksten die toelaten problemen te creëren waarbij men een beroep moet doen op verschillende bronnen om ze op te lossen, die ruimte laten voor verschillende benaderingswijzen en die betekenisvol zijn voor de leerling? Hoe de leerling ertoe brengen een tekstcommentaar op te stellen die rekening houdt met de eigenheid van de klassieke talen, de stilistiek, de gedachtegang en het belang van de inhoud? Hoe het eindresultaat beoordelen? Info: www.ifc.cfwb.be.

Herbronnen aan de stroom: nieuw leerplan op het spoor van de oudheid. Org.: pedagogische begeleiding bisdom Antwerpen. Sint-Lutgardisschool, Maarschalk Gérardstraat 18, 2000 Antwerpen. 3/3/2010. De titel toont het dubbele onderwerp: er zal kort ingezoomd worden op het nieuwe leerplan om daarna in te gaan op receptie van de oudheid in Antwerpen. Daarvoor zullen diverse locaties bezocht worden om ter plaatse kennis te maken met voorbeelden van receptie. Men zal kunnen kiezen uit een zevental locaties zoals het Rubenshuis, het Rockoxhuis, het MSKA ... Na de middag is er een plenaire lezing rond receptie gepland. Info: ericvanhuffelen@skynet.be.

Jeugd in het Romeinse Rijk: jonge jaren, wilde haren? Org.: PEDIC. PEDIC, Coupure Rechts 314, 9000 Gent. 3/3/2010 van 14.00 tot 16.30 uur. Spreker: Christian Laes. In deze nascholing gaat men op zoek naar het leven van jongeren tussen 15 en 25 jaar, zowel in het Latijnse Westen als in het Griekse Oosten. Niet alleen rijken, maar ook armen, jongens en meisjes komen aan bod. Een boeiend en beeldrijk overzicht over initiatie-riten, jeugdige subcultuur en ontspanning, jeugd in arbeid, politiek en religie, jongeren en seksualiteit. Info: www.pedic.be.

Cursussen

Grote mysteries, deel 2. Org.: Amarant. Raadhuis, Dorp, 3920 Lommel. 19/1, 26/1 en 3/2/2010 van 19.30 tot 22.00 uur. Docenten: Klaas Vansteenhuyze, Katharina Haemers en Erwin Claes. Volgende onderwerpen komen aan bod: het verloren graf van Alexander de Grote, over het hoe en waarom van sektarische bewegingen en de mysterieuze tempelcultuur van Malta. Info: www.amarant.be.

Politiek en intrige bij de Romeinen: Julius Caesar, Augustus, Hadrianus en Septimius Severus. Org.: Amarant. CC De Werf, Molenstraat 51, 9300 Aalst; 20/1, 27/1, 3/2 en 10/2/2010 van 14.00 tot 16.30 uur. Academie, Koepoortstraat 1, 2500 Lier; 25/2, 4/3, 11/3 en 18/3/2010 van 14.15 tot 16.45 uur. 30 CC, Brusselsestraat 63, 3000 Leuven; 18/5, 25/5, 1/6 en 8/6/2010 van 14.00 tot 16.30 uur. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Leopold De Waelplaats 7-9, 2000 Antwerpen; 20/5, 27/5, 3/6 en 10/6/2010 van 10.15 tot 12.45 uur. Docent: Sophie Dralans. Info: www.amarant.be.

Onder het mes: geneeskunde in de oudheid. Org.: Amarant. Raadhuis, Dorp, 3920 Lommel; 2/2, 9/2, 16/2 en 23/2/2010 van 19.30 tot 22.00 uur. Hof van Watervliet, Oude Burg 27, 8000 Brugge; 19/4, 26/4, 10/5 en 17/5/2010 van 19.30 tot 22.00 uur. Docenten: Louis Hulstaert (Mesopotamië), Peter De Smet (Egypte) en Sophie Dralans (Griekenland en Rome). Info: www.amarant.be.

Een vergeten beschaving: een cultuurhistorische benadering van de Etrusken. Org.: Amarant. De Cirk, Zebrastraat 34, 9000 Gent; 24/2, 3/3, 10/3, 17/3 en 24/3/2010 van 10.00 tot 12.30 uur. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Leopold De Waelplaats 7-9, 2000 Antwerpen; 25/2, 4/3, 11/3, 18/3 en 25/3/2010 van 10.15 tot 12.45 uur. Docent: Sophie Dralans. Info: www.amarant.be.

Istanboel: parel aan de Bosporus. Org.: Amarant. De Cirk, Zebrastraat 34, 9000 Gent; 9/3, 16/3, 23/3 en 30/3/2010 van 14.00 tot 16.30 uur. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Leopold De Waelplaats 7-9, 2000 Antwerpen; 10/3, 17/3, 24/3 en 31/3/2010 van 14.00 tot 16.30 uur. Docent: Guy Stevens. Info: www.amarant.be.

Lezingen en congressen

Latijn opfrissen en lezen. Org.: NKV Antwerpen. UA-Stadscampus, Rodestraat 14, 2000 Antwerpen. 1/12 en 8/12/2009, 12/1, 19/1, 2/2, 9/2, 9/3, 16/3, 20/4, 4/5 en 18/5/2010 telkens van 20.00 tot 21.30 uur. Docent: Guido Blomme. Op het programma staan: 1 Catullus: liefde voor Lesbia; 2 Caesar: zeden en gewoonten van Galliërs en Germanen; 3 Plinius: Pompeji; 4 Seneca: wegen naar het geluk; 5 Vergilius: Orpheus en Eurydice. Info: www.nkv.nl.

Grondleggers van de westerse filosofie: Aristoteles. Org.: Elcker-ik. Elcker-ik, Breughelstraat 31-33, 2018 Antwerpen. 7/12/2009 om 19.30 uur. Sprekers: Johan Moyaert en Guy Quintelier. Info: www.elcker-ik.be.

Incestueuze huwelijken tussen broers en zussen in Romeins Egypte? NKV Vlaams-Brabant. Mgr. Sencie-instituut 00.28, Erasmusplein, 3000 Leuven. 8/12/2009 om 20.00 uur. Spreker: Willy Clarysse. Info: users.telenet.be/nkv.

Contacts et influences entre les Phéniciens et l'Égypte. Roma asbl. Musée Archéologique, Rue des Martyrs 13, 6700 Aarlen. 10/12/2009. Spreker: Carine Mahy. Info: www.ial.be.

Les Etrusques d'Orient: ce que nous apprend l'île de Lemnos. Org.: Roma asbl. Auditorios Montesquieu, Rue Montesquieu 32, 1348 Louvain-la-Neuve. 15/12/2009. Spreker: Yves Duhoux. Info: www.roma-asbl.be.

Het Gallo-Romeinse heiligdom van Hofstade bij Aalst. Org.: AVRA. Antwerpen. 16/12/2009. Spreker: Patrick Monsieur. Info: www.avra.be.

De Kelten in de lage landen. Org.: Spraakwater. Gallo-Romeins Museum, Kielenstraat 15, 3700 Tongeren. 17/12/2009 om 20.00 uur. Spreker: Jean Bourgeois. Info: www.galloromeinsmuseum.be.

Epinona en de avonturen van de Eburonen. Org.: Spraakwater. Gallo-Romeins Museum, Kielenstraat 15, 3700 Tongeren. 21/1/2010 om 20.00 uur. Spreker: Marc de Bel. Info: www.galloromeinsmuseum.be.

Keizer Hadrianus. NKV-Antwerpen. UA-Stadscampus, Rodestraat 14, 2000 Antwerpen. 27/1/2010 om 20.00 uur. Spreker: Hans Hauben. Info: www.nkv.nl.

The making of ... het Gallo-Romeins Museum. Org.: Spraakwater. Gallo-Romeins Museum, Kielenstraat 15, 3700 Tongeren. 28/1/2010 om 20.00 uur. Film over het nieuwe museum, ingeleid door architect Alfredo De Gregorio. Info: www.galloromeinsmuseum.be.

La tétrapole: le coeur de l'empire séleucide. Org.: Roma asbl. Hôtel de Ville, Place de l'Hôtel de Ville, 1300 Waver. 30/1/2010 om 17.00 uur. Spreker: Sébastien Polet. Info: www.roma-asbl.be.

Plato in de bioscoop. Org.: NKV West-Vlaanderen. Hof van Watervliet, Oude Burg 27, 8000 Brugge; 2/2/2010 om 20.00 uur. Muziekcentrum, Conservatoriumplein 1, 8500 Kortrijk; 4/2/2010 om 20.00 uur. Spreker: Pieter d'Hoine. Info: www.nkv.nl.

La Toscane à l'époque romaine: vivre en villa entre le 3ème et 7ème siècles ap. J.-C. Org.: Roma asbl. Musée Archéologique, Rue des Martyrs 13, 6700 Aarlen. 4/2/2010 om 20.00 uur. Spreker: Marco Cavalieri. Info: www.ial.be.

Le problème des origines étrusques: comment se situer par rapport aux Grecs? Entre Grecs et Latins, les Etrusques à l'origine de notre alphabet. Org.: Association Alexandre le Grand. Maison des Médecins, Rue du Parc 45, 6000 Charleroi. 5/2/2010 om 19.30 uur. Spreker: Dominique Briquel. Info: www.alexandrelegrand.be.

Ai Khanoum, l'antique Alexandrie de l'Oxus. Org.: Roma asbl. Hôtel de Ville, Place de l'Hôtel de Ville, 1300 Waver. 6/2/2010 om 17.00 uur. Spreker: Carine Mahy. Info: www.roma-asbl.be.

Religie en staat in de oudheid. Stichtingssymposium van het Gents Instituut voor Klassieke Studies. Het Pand, Zaal Rector Vermeylen, Gent. 10/2/2010 van 14.00 tot 17.00 uur. Lezingen door Ken Dowden, Danny Praet, Peter Van Nuffelen en Folkert Van Straeten. Info: www.kantl.be.

Sagalassos 2009. Org.: Spraakwater. Gallo-Romeins Museum, Kielenstraat 15, 3700 Tongeren. 18/2/2010 om 20.00 uur. Spreker: M. Waelkens. Info: www.galloromeinsmuseum.be.

Praktijk en theorie van de classicistische architectuur. Org.: NKV Antwerpen. UA-Stadscampus, Rodestraat 14, 2000 Antwerpen. 24/2/2010 om 20.00 uur. Spreker: Kees Van Dooren. Info: www.nkv.nl.

Un trésor retrouvé: le bulla en or de la collection Stoclet. Org.: Roma asbl. Auditorios Montesquieu, Rue Montesquieu 32, 1348 Louvain-la-Neuve. 1/3/2010. Spreker: Cécile Evers. Info: www.roma-asbl.be.

La place des Belges au sein de l'armée romaine à l'époque impériale. Org.: Roma asbl. Musée Archéologique, Rue des Martyrs 13, 6700 Aarlen. 4/3/2010 om 20.00 uur. Spreker: David Colling. Info: www.ial.be.

Het boek in de oudheid. Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Koningstraat 18, 9000 Gent. 17/3/2010 om 20.00 uur. Spreker: René van Beek. Info: www.kantl.be.

Tentoonstellingen

Les experts: Arlon, autopsie d'un vicus. Musée Archéologique, Rue des Martyrs 13, 6700 Aarlen. Tot 18/12/2009. Info: www.ial.be.

Aphrodites beauty case. Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, 2311 EW Leiden (NL). Tot 31/12/2009. Deze themawandeling onthult schoonheidsgeheimen uit de oudheid. De route begint met een kleine expositie en loopt aansluitend door het hele museum. Op de vaste presentaties ziet u luxe toiletensembles, spiegels,

parfumflesjes en nog veel meer benodigdheden voor de lichaamsverzorging van Griekse, Romeinse en Egyptische dames. Info: www.rmo.nl.

Côté jardin, côté cour. Musée Départemental de la Céramique, Rue Maréchal-Leclerc, 63190 Lezoux (FR). Tot 31/12/2009. Over Romeinse tuinen. Info: www.puydedome.com.

Mémoires de verre: de l'archéologie à l'art contemporain. Musée Archéologique du Val d'Oise, Place du Château, Guiry-en-Vexin (FR). Tot 31/12/2009. Info: www.valdoise.fr.

De la Grèce à Rome: Tarente et la Méditerranée. Abbaye de Daoulas, Rue de l'Eglise, 29460 Daoulas (FR). Tot 3/1/2010. Info: www.abbaye-daoulas.com.

D(is) M(anibus): pratiques funéraires gallo-romaines. Musée du Pays de Sarrebourg, Rue de la Paix, 57400 Sarrebourg (FR). Tot 3/1/2010. Info: www.sarrebourg.org.

Zeiträume: Milet in Kaiserzeit und Spätantike. Pergamonmuseum, Am Kupfergraben 5, 10117 Berlin (DE). Tot 10/1/2010. Info: www.smb.spk-berlin.de.

D'Izmir à Smyrne: découverte d'une cité antique. Musée du Louvre, Quai du Louvre 34-36, 75058 Paris (FR). Tot 18/1/2010. Info: www.louvre.fr.

Marcus Caelius. Rheinisches Landesmuseum, Colmantstraße 14-18, 53115 Bonn (DE). Tot 24/1/2010. Aan de hand van deze grafsteen wordt een beeld geschetst van de Varusslag. Info: www.rlmb.lvr.de.

Delvaux en de oudheid. Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Regentschapsstraat 3, 1000 Brussel. Tot 31/1/2010. Info: www.expo-delvaux.be.

Dionysus: Verwandlung und Extase. Pergamonmuseum, Am Kupfergraben 5, 10117 Berlin (DE). Tot 31/1/2010. Een tentoonstelling over deze god met de vele facetten, die in verband gebracht wordt met wijn en extase, muziek en dans, maar ook met metamorfose en toneel. Info: www.smb.spk-berlin.de.

Generaciones - die Soldaten Roms: Bewaffnung und Ausrüstung über vier Jahrhunderte. Römerkastell Saalburg, Archäologischer Park, 61350 Bad Homburg (DE). Tot 31/1/2010. Info: www.saalburgmuseum.de.

Alexander der Große und die Öffnung der Welt. Reiss-Engelhorn-Museen, Kunststraße Museum D 5, 68159 Mannheim (DE). Tot 21/2/2010. Info: www.alexander-der-grosse-2009.de.

Das Königreich der Vandalen: Erben des Imperiums in Nordafrika. Badisches Landesmuseum, Schloss, 76131 Karlsruhe (DE). Tot 21/2/2010. Info: www.landmuseum.de.

Xanthos: Turquie, terre de culture. Musée Gallo-Romain, Route Départementale 502, 69560 Saint-Romain-en-Gal (FR). Tot 28/2/2010. Deze tentoonstelling biedt een overzicht van de Perzische, hellenistische en Romeinse invloeden in Turkije. Info: gal.erasme.org.

Post mortem: les rites funéraires à Lugdunum. Musée de la Civilisation Gallo-Romaine, Rue Cléberg 17, 69005 Lyon (FR). Tot april 2010. Info: www.musees-gallo-romains.com.

Fragments. Château-Musée, Rue de Bernet 2, 62200 Boulogne-sur-Mer (FR). Tot 20/4/2010. Overzicht van de resultaten van de archeologische opgravingen in de streek van Boulogne-sur-Mer, gaande van de prehistorie over de Gallo-Romeinse periode tot in de Merovingische periode. Info: www.ville-boulogne-sur-mer.fr.

Construire comme à Rome? Musée Archéologique, Place de la République, 32800 Eauze (FR). Tot 24/5/2010. Info: www.musees-midi-pyrenees.fr.

Kindheit am Nil: Spielzeug, Kleidung und Kinderbilder aus Ägypten. Bode-Museum, Monbijoubrücke, 10178 Berlin (DE). Tot 6/6/2010. Beslaat de periode van de 3e eeuw v.C. tot de 8e eeuw n.C. Info: www.smb.spk-berlin.museum.

Ambiorix: koning van de Eburonen. Gallo-Romeins Museum, Kielenstraat 15, 3700 Tongeren. Tot 13/6/2010. Ruim 600 topstukken brengen de hoogdagen van de Kelten opnieuw tot leven. Beleving staat centraal in de tentoonstelling: naast hyperrealistische en levensgrote menselijke figuren, gemaakt door kunstenaar Dirk Claesen, wordt veelvuldig gebruikgemaakt van films, touchscreens en educatieve installaties. In de tentoonstelling zijn ook omvangrijke delen verwerkt van de reizende tentoonstelling *Het geheim van de Kelten* (Limburgs Museum, Venlo; Rijksmuseum van Oudheden, Leiden). Het museum koppelt een gevarieerd randprogramma aan de tentoonstelling. Info: www.galloromeinsmuseum.be.

Byzanz: Pracht und Alltag. Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Friedrich-Ebert-Allee 4, 53113 Bonn (DE). Van 26/2 tot 13/6/2010. Info: www.kah-bonn.de.

Terracotta. Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, 2311 EW Leiden (NL). Tot 13/6/2010. Kunst- en gebruiksvoorwerpen, afkomstig uit het oude Nabije Oosten, Egypte, de klassieke wereld en het vroege Nederland. Info: www.rmo.nl.

Goud uit Georgië. Drents Museum, Brink 1, 9401 HS Assen (NL). Van 6/3 tot 27/6/2010. Topstukken uit de bronstijd, de ijzertijd en de Romeinse tijd en kostbare grafvondsten uit de beroemde tempelstad Vani. Info: www.drentsmuseum.nl.

César, le Rhône pour mémoire: 20 ans de fouilles dans le fleuve à Arles. Musée de l'Arles Antique, Presqu'île du Cirque Romain, 13637 Arles (FR). Tot 19/9/2010. Info: www.arles-antique.org.

Sail Rome: schepen en havens in de Romeinse tijd. Allard Pierson Museum, Oude Turfmarkt 127, 1012 GC Amsterdam (NL). Tot najaar 2010. Info: www.allardpiersonmuseum.nl.

Megagrieken. Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, 2311 EW Leiden (NL). Van 18/2/2010 tot 3/1/2011. Op deze kindertentoonstelling ontdekt men wat men in onze samenleving terugvindt van de klassieke Griekse oudheid. Info: www.rmo.nl.

Les grands monuments de Lutèce: le premier projet urbain de Paris. Crypte Archéologique, Parvis Notre-Dame 7, Place Jean-Paul II, 75004 Paris (FR). Tot 28/2/2011. Info: www.carnavalet.paris.fr.

Tricastin devenu romain. Salle de l'Archidiacre, Place Castellane, Saint-Paul-Trois-Châteaux (FR). Tot 28/5/2011. Info: www.musat.fr.

Theater

Titus Andronicus (Shakespeare). NTGent, Sint-Baafsplein 17, 9000 Gent; 2/12, 3/12, 4/12 en 5/12 om 20.30 uur. Bourlaschouwburg, Komedielaan 18, 2000 Antwerpen; 8/12, 9/12, 10/12, 11/12, 12/12, 15/12, 16/12, 17/12, 18/12 en 19/12/2009. Het stuk verhaalt over een fictieve Romeinse generaal die in een negatieve spiraal van wederzijdse wraak tussen zijn familie en de familie van Tamora, de koningin van de Goten, terechtkomt nadat Titus haar oudste zoon aan de goden heeft geofferd. Info: www.kvs.be.

Nachtevening (Lod & Zeven). CC, Kunstlaan 5, 3500 Hasselt; 5/12/2009. CC De Spil, H. Spilleboutdreef 1, 8800 Roeselare; 10/12/2009. CC, Driekoningenstraat 126, 2600 Berchem; 12/12 om 19.00 en 21.00 uur; 13/12/2009 om 20.30 uur. Stuk, Soetezaal, Naamsestraat 69, 3000 Leuven; 15/12 en 16/12/2009 om 20.30 uur. OC Westrand, Kamerijklaan, 1700 Dilbeek; 7/1/2010. De Warande, Warandestraat 42, 2300 Turnhout; 9/1/2010 om 19.00 en 21.00 uur. CC, Schouwburgplein 14, 8500 Kortrijk; 24/2/2010. Dit is het tweede deel van Inne Goris' tweeluik rond de bekende theaterklassieker *Medea*. Zij heeft hun beide kinderen gedood. Hij verkoos een andere vrouw. Wat hebben twee mensen die alles gezegd hebben, elkaar nog te vertellen? Langzaam wordt één ding duidelijk: dit kan elk van ons overkomen. Info: www.lod.be.

DegrotomonD. Van Valentijn Dhaenens, Jeroen Wuyts, Eline van Hoyer en Barbara De Laere i.s.m. De Tijd. Stuk, Naamsestraat 96, 3000 Leuven; 9/12, 10/12 en 11/12/2009 om 20.00 uur. Aula UHasselt, Agoralaan, 3590

Diepenbeek; 14/12, 15/12 en 16/12/2009 om 20.00 uur. Media & Design Academie, C-Mine 5, 3600 Genk; 6/1 en 9/1/2010 om 20.15 uur. Theobalduskapel, Koningin Elisabethlei 2, 2300 Turnhout; 13/1, 14/1 en 15/1/2010 om 20.15 uur. Aula Klein Seminarie, Zuidstraat 27, 8800 Roeselare; 22/1 en 23/1/2010 om 20.00 uur. Aula Pastoraal Centrum, Varkensstraat 6, 2800 Mechelen; 27/1, 28/1 en 29/1/2010 om 20.15 uur. Valentijn Dhaenens brengt een ode aan 2500 jaar redevoeren. Met fragmenten uit bekende en minder bekende toespraken toont hij dat de truken van de retoricafloor nauwelijks zijn veranderd. De preek, de oorlogsverklaring, het vaarwel, de zatte-nonkel-Frans-speech, de grafrede ... Info: www.skagen.be.

Zus van (Lot Vekemans). Monoloogvoorstelling door Elsie de Brauw. KVS, Arduinkaai 7, 1000 Brussel; 16/12/2009 om 20.30 uur. 't Arsenaal, Hanswijkstraat 63, 2800 Mechelen; 9/1/2010 om 20.15 uur. Schouwburg, Kunstlaan 5, 3500 Hasselt; 27/1/2010 om 20.00 uur. Biekorf, Kuipersstraat 3, 8000 Brugge; 28/1/2010 om 20.00 uur. Cultuurfabriek, Stationsstraat 22, 8340 Sijsele/Damme; 5/2/2010 om 20.30 uur. *Zus van* is gebaseerd op de mythologische figuur Ismene, zus van Antigone, dochter van Oedipus. Het schetst het beeld van een anti-heldin. Een icoon voor al die mensen die niet denken in grote idealen, maar in kleine belangen en verlangens, waarbij emotionele motieven het altijd winnen van ideologische. Info: www.ntgent.be.

Oedipus. Barre Weldaad. CC, 9255 Buggenhout; 6/1/2010. CC, 8800 Roeselare; 7/1 en 8/1/2010. CC, Meise; 11/1 en 12/1/2010. CC, 8940 Wervik; 14/1/2010. CC, 3800 Sint-Truiden; 15/1/2010 om 13.45 uur. CC, 9220 Hamme; 19/1/2010. CC, 9550 Herzele; 21/1/2010. CC, 9230 Wetteren; 25/1/2010. CC, 3620 Lanaken; 26/1/2010. CC, 2630 Aartselaar; 1/2/2010 om 10.00 en 14.00 uur. CC, 9280 Lebbeke; 4/2/2010 om 14.00 uur. CC, 3300 Tienen; 8/2/2010 om 10.40 en 13.30 uur. CC, 3960 Bree; 23/2/2010 om 10.00 en 14.00 uur. CC, 2870 Puurs; 25/2/2010. CC, 2640 Mortsel; 26/2/2010 om 14.00 en 20.15 uur. CC, 3740 Bilzen; 2/3/2010. CC, 3920 Lommel; 4/3/2010. CC, 3700 Tongeren; 15/3/2010. CC, 9700 Oudenaarde; 16/3 en 18/3/2010 om 10.00 en 14.00 uur. CC, 3020 Herent; 22/3 en 23/3/2010. Info: www.huubcolla.be.

Bakchai (Jan Decorte). Bloet, De Roovers. Kaaitheater, Sainctelettesquare 20, 1000 Brussel; 7/1, 8/1 en 9/1/2010 om 20.00 uur. Stuk, Soetezaal, Naamsestraat 96, 3000 Leuven; 13/1 en 14/1/2010 om 20.30 uur. CC De Herbakker, 9900 Eeklo; 21/1/2010 om 20.30 uur. CC, 3630 Maasmechelen; 4/2/2010 om 20.15 uur. CC De Werf, Molenstraat 51, 9300 Aalst; 5/2/2010 om 20.00 uur. Bourlaschouwburg, Komedielaan 18, 2000 Antwerpen; 10/2 en 11/2/2010 om 20.00 uur. Vooruit, Sint-Pietersnieuwstraat 23, 9000 Gent; 18/2/2010 om 20.00 uur. Stadsschouwburg, Vlamingstraat 29, 8000 Brugge; 23/2/2010 om 20.00 uur. De Warande, Warandestraat 42, 2300 Turnhout; 24/2/2010 om 20.15 uur. CC Gildhof, 8700 Tielt; 27/2/2010 om 20.30 uur. CC De Adelberg, 3920 Lommel; 6/3/2010 om 20.15 uur. Wat Decorte in dit verhaal van Euripides fascineert, is de extreme gruwel en de tegenstelling tussen de ratio in de figuur van Pentheus en het verlangen in de figuur van Dionysus. Als deze tegengestelde krachten elkaar treffen, blijft niets dan goddelijke verwoesting en boosaardige waanzin over. Info: www.deroovers.be.

Julius Caesar (Peter Verhelst). NTGent. Minnemeers, Minnemeers 8, 9000 Gent; 8/1, 9/1, 13/1, 14/1, 15/1, 16/1 en 13/2/2010 om 20.30 uur. CC De Velinx, Dijk 111, 3700 Tongeren; 21/1/2010 om 20.30 uur. Kaaistudio's, O.-L.-V. van Vaakstraat 80, 1000 Brussel; 28/1/2010. Info: www.ntgent.be.

Hippoliet (naar *Hippolytus* van Euripides). Het Ongerijmde. CC Het Gasthuis, Gasthuisstraat 22, 3020 Aarschot; 18/2/2010 om 20.00 uur. CC, Maaseik; 22/2/2010. CC, Mortsel; 23/2/2010 om 14.00 uur. CC, Vilvoorde; 25/2/2010. CC, Eeklo; 26/2/2010 om 13.45 en 20.30 uur. CC, Kortemark; 27/2/2010. MaZ, Magdalenastraat 27, 8200 Sint-Andries; 1/3 en 2/3/2010. CC, Torhout; 3/3/2010. CC, Bornem; 4/3/2010. CC, Hamme; 5/3/2010 om 20.15 uur. CC, Ieper; 6/3/2010 om 20.15 uur. CC, Sint-Pieters-Woluwe; 8/3/2010 om 20.15 uur. CC, Overpelt; 9/3 om 10.40 en 13.30 uur, 10/3/2010 om 10.30 uur. CC, Ninove; 11/3/2010. CC, Herzele; 12/3/2010 om 14.00 en 20.15 uur. CC, Sint-Truiden; 15/3/2010 om 13.45 uur. CC, Eeklo; 16/3/2010 om 13.45 uur. CC, Wetteren; 17/3 en 18/3/2010. CC, Diksmuide; 19/3/2010 om 20.00 uur. CC, Overijse; 20/3/2010. Uilenspiegel, Diest; 22/3/2010. CC, Wilrijk; 25/3/2010 om 20.15 uur. Arjaantheater, Geraardsbergen; 29/3/2010 om 13.30 uur. Minnepoort, Dirk Boutsiaan 62, 3000 Leuven; 30/3/2010. De Vonke, Heule; 1/4/2010. CC, Roeselare; 19/4/2010 om 13.40 uur. CC, Beringen; 29/4/2010 om 10.30 en 13.30 uur. CC, Koksijde; 7/5/2010. Info: www.huubcolla.be.

L'art d'aimer (Ovidius). Michel de Warzée. Comédie Claude Volter, Avenue des Frères Legrain 98, 1150 Brussel. Van 24/2 tot 27/3/2010. Info: www.comedievolver.be.

Muziek en ballet

Iphigénie en Aulide (Christoph Willibald Gluck). De Munt, Muntplein, 1000 Brussel. 1/12 en 22/12 om 18.00 uur; 3/12, 8/12, 10/12 en 18/12 om 20.00 uur; 6/12, 13/12 en 20/12/2009 om 15.00 uur. Info: www.demunt.be.

Iphigénie en Tauride (Christoph Willibald Gluck). De Munt, Muntplein, 1000 Brussel. 1/12 en 22/12 om 21.00 uur; 4/12, 9/12, 11/12 en 15/12 om 20.00 uur; 6/12, 13/12 en 20/12/2009 om 18.00 uur. Info: www.demunt.be.

Lapsus Animae. Eleonor. De Oude Post, Kardinaal Cardijnstraat 9, 1500 Halle; 5/12/2009. OC Sint-Andries (zaal Costa), Sint-Andriesstraat 24, 2000 Antwerpen; 12/2/2010. Dwars tegen alle modetrends in komt zangeres Elly Aerden opzetten met gezongen Latijn. Poëzie van Catullus, Sulpicia ... over de middeleeuwse liederenbundel *Carmina Burana* tot hedendaagse Latijnse poëzie vormen het uitgangspunt van de bewerkingen in diverse stijlen. Het Latijn wordt soms een spelen met klanken, een passionele taal die zeer levend klinkt: soms jazzy, soms mediterrane en altijd subliem met de imponerende stem van Elly Aerden. Ze kan ook rekenen op een sterke bezetting met aan de piano Florejan Verschuere, op diatonische accordeon Anne Niepold, aan de drums Luc Vanden Bosch, op cello Lode Vercamp; Wouter Vandenabeele speelt viool en zorgde voor de arrangementen. Info: www.eleonor.be.

Hélène aux enfers (Jacques Offenbach). De Munt, Muntplein, 1000 Brussel. 17/12 en 19/12/2009 om 20.00 uur. Bekende verhalen uit de klassieke mythologie (de tocht naar de onderwereld van Orpheus, de gouden appel die mee de aanleiding vormt voor de Trojaanse oorlog) en de amoureuze perikelen van een koningin (in het mythische Gerolstein) ondergaan bij Offenbach een satirische behandeling met tal van verwijzingen naar actuele toestanden en personages uit zijn tijd. Ook vandaag nog hebben zijn libretti met hun talrijke woordspelletjes het nodige komische effect. Een staalkaart daarvan is te vinden in deze *Hélène aux enfers*, een pastiche van drie van de bekendste opéras bouffes van Offenbach, in een arrangement van Charlie Degotte. Info: www.demunt.be.

Orphelie in de bovenkamer (Brick de Bois). De Bovenkamer. CC De Spil, H. Spilleboutdreef 1, 8800 Roeselare. 17/1/2010 om 17.00 uur. Muziektheater vanaf 9 jaar. Orphelie is verdrietig: ze treurt om haar gestorven vriendje Frederick. Geïnspireerd door het verhaal van Orpheus in de onderwereld gaat ze naar hem op zoek. Info: www.despil.be.

Elektra (Richard Strauss). De Munt, Muntplein, 1000 Brussel. 19/1, 21/1, 22/1, 26/1, 27/1, 29/1 om 20.00 uur; 24/1 en 31/1 om 15.00 uur; 2/2 en 4/2/2010 om 20.00 uur. Info: www.demunt.be.

Le gladiateur (Claude Debussy). Brussels Philharmonic. Stadsschouwburg, Schouwburgplein 14, 8500 Kortrijk; 27/1/2010 om 20.15 uur. Concertgebouw, 't Zand 34, 8000 Brugge; 28/1/2010 om 20.00 uur. Daarnaast wordt ook *L'enfant prodigue* van Claude Debussy uitgevoerd. Info: www.cultuurcentrumkortrijk.be.

Symfonie nr. 41 - Jupiter (Wolfgang Amadeus Mozart). Symfonieorkest Vlaanderen. Concertgebouw, 't Zand 34, 8000 Brugge; 4/2/2010 om 20.00 uur. De Singel, Desguinlei 25, 2018 Antwerpen; 7/2/2010 om 15.00 uur. Paleis voor Schone Kunsten, Ravensteinstraat 23, 1000 Brussel; 8/2/2010 om 20.00 uur. Er staat ook muziek van Johannes Brahms en Richard Strauss op het programma. Info: www.desingel.be.

Venus and Adonis (J. Blow). B'rock. De Bijloke, J. Kluyskensstraat 2, 9000 Gent. 13/2/2010 om 20.00 uur. Ook de *Suite* uit *The tempest* van M. Locke staat op het programma. Info: www.b-rock.org.

Deze klassieke agenda werd afgesloten op 2 november 2009. Voor aanvullende informatie of eventuele correcties, raadpleeg de V.L.O.T.-website: www.vlot-vzw.be (login voor leden).

INHOUDSOPGAVE

- 1 REDACTIONEEL
 - Lieve Van GerwenVERENIGING
 - 2 Nascholing 'De oudheid vandaag'
 - 3 Algemene vergadering
- DIDACTIEK
- 4 Een metamorfose van Ovidius' origineel naar schoollatijn. Criteria voor beginnersteksten in de Latijnse lesmethoden *Disco* en *Tolle, lege*
 - Fleur de SnooACTUALITEIT
 - 17 CIRCE 2009: computers en Latijn ... geen tang op een varken
 - Iris Philips & Pascal Pieters
 - 19 BOEKENWIJZER
 - Joeri Facq / Johan De Wilde / Lieve Van Gerwen
 - 22 KLASSIEKE AGENDA
 - André Vancutsem

Uw bijdragen voor *Prora* zijn van harte welkom. Om het redactiewerk te vereenvoudigen en problemen te vermijden vragen we rekening te houden met de onderstaande richtlijnen.

Artikelen dienen geleverd te worden als Word-document. Typ alles in een standaardlettertype en gebruik een zo eenvoudig mogelijke opmaak (geen insprongen, gewijzigde regelafstanden, automatische opsommingstekens en nummering, eindmarkeringen, kolommen, pagina- en regelnummers, kop- en voetteksten). Beperk het gebruik van voetnoten zo veel mogelijk. Suggesties voor de lay-out kunnen in een aparte bijlage vermeld worden. Bezorg uw bijdragen in digitale vorm aan de redactie (bij voorkeur als bijlage via e-mail: prora@vlot-vzw.be).

Iedere auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn eigen bijdrage en voor alle gevolgen van publicatie. De redactie behoudt zich het recht voor om een artikel al dan niet te publiceren, eventueel aan te passen en fouten in de spelling, taal, stijl en/of interpunctie te corrigeren. Publicatie van een artikel houdt niet noodzakelijk in dat de V.L.O.T. akkoord gaat met de inhoud, het standpunt en/of de strekking van de auteur en/of het artikel.

Bijdragen voor het volgende nummer van *Prora* dienen de redactie te bereiken voor **15 januari 2010**.

Drukwerk

Het Streekboek bvba
Vrasenestraat 109
9100 Nieuwkerken-Waas

Tel. 03 777 75 58
Fax 03 766 44 82
het.streekboek@telenet.be